

**Empowering
PARENTS**

ROKASGRĀMATA VECĀKIEM, KURU BĒRNIEM IR DISLEKSIJA

PROJEKTS "EMPOWERING PARENTS FOR SUPPORT OF THEIR CHILDREN WITH DYSLEXIA"
ROKASGRĀMATA IZSTRĀDĀTA ES MŪŽIZGLĪTĪBAS PROGRAMMAS
GRUNDTVIG PARTNERĪBAS PROJEKTA IETVAROS

**Lifelong
Learning
Programme**

**ROKASGRĀMATA VECĀKIEM,
KURU BĒRNIEM IR DISLEKSIJA**

Izdevējs - Latvijas Disleksijas biedrība

Redaktoe – Dzintra Ludborža

ISBN 978-9934-14-544-5

Rīga, 2015

Vecāku iespējas atbalstīt bērnus ar disleksiju

Rokasgrāmata vecākiem

Cienījamie vecāki!

Projekts *“Empowering Parents for Support of Their Children with Dyslexia”* radās, domājot par vecākiem, kuru bērniem ir disleksija. Projektā ir apvienojušās četru valstu – Latvijas, Igaunijas, Čehijas un Latvijas – organizācijas, kas strādā ar skolēniem ar disleksiju. Mēs zinām, ka dažreiz ir ļoti grūti paskaidrot apkārtējiem cilvēkiem, kas jūsu bērnam ir nepieciešams. Disleksija nav saskatāma, un tā izpaužas tikai noteiktās situācijās. Taču šīs situācijas var izrādīties visai pēkšņas un negaidītas, savukārt cilvēki, kuri nekad agrāk nav saskārušies ar disleksiju, mēdz izturēties ar aizdomām jau pret pašu faktu, ka disleksija vispār ir... Viņi var uzskatīt disleksiju tikai par attaisnojumu kaut kā nedarīšanai, pat par slinkumu un dumjumu. Tomēr pētījumi pierāda, ka disleksija pastāv. Turklāt tieši jūs pazīstat savu bērnu, jūs zināt, kādas ir viņa stiprās un vājās puses, jūs vēlaties viņam palīdzēt un darīt visu, kas ir jūsu spēkos, lai pasargātu savu atvasi no vilšanās un neveiksmēm! Lai arī disleksija sarežģī mācīšanos skolā, mums ir svarīgi saglabāt pārliecību par katram cilvēkam piemērotajām spējām mācīties un iegūt zināšanas. Starp cilvēkiem ar disleksiju ir daudz tādu, kuri ir studējuši un joprojām studē universitātēs, ir daudz veiksminieku, kuri ir radījuši un izgudrojuši visdažādākās lietas, īstenojuši savus dzīves plānus un sasnieguši nospraustos mērķus. Viņiem visiem ir kāda kopīga iezīme – viņi uzskata, ka spēj sasniegt to, ko vēlas, neraugoties uz savu disleksiju vai pat par spīti tai. Šādam uzskatam pamatā ir bijusi labvēlīga vide ģimenē un skolā – veiksminiekiem apkārt noteikti ir bijuši cilvēki, kuri ir iedrošinājuši un mīlējuši viņus. Cilvēki, kuri viņiem ir parādījuši, ka ikviens var sasniegt to, ko ļoti vēlas.

Dažkārt jums var būt grūti atrast īstos vārdus, lai izstāstītu apkārtējiem (skolotājiem, radniekiem, citiem bērniem ģimenē un ārpus tās utt.), kas ir disleksija un kas jūsu bērnam nepieciešams. Tāpēc mēs esam sarakstījuši šo rokasgrāmatu. Tajā īsi paskaidrots, kas ir disleksija un kā ar to sadzīvot. Rokasgrāmatas autori sniedz informāciju arī par to, ko jūs varat prasīt no skolas un skolotājiem, kas par skolēniem ar disleksiju teikts dažādu valstu tiesību normatīvos, kādi pedagoģiski paņēmieni un informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT) var palīdzēt bērnam labāk lasīt un mācīties. Te ir arī mūsu ieteikumi, kā reaģēt uz bērna emocijām un saprast jūsu pašu sajūtas sarežģītās situācijās. Mēģinājām rakstīt tā, lai rokasgrāmata dotu jums spēku tad, kad ir jārunā par jūsu bērna disleksiju, jāaizstāv viņa tiesības iegūt kvalitatīvu izglītību un jāatbalsta viņš saziņā ar līdzcilvēkiem visdažādākajos dzīves brīžos.

Lūk, daži pamatnoteikumi, kurus ir vērts ņemt vērā, aizstāvot savu bērnu! Tajos minētais tiks sīkāk aprakstīts turpmākajās nodaļās.

Vecāki – bērnu ar disleksiju aizstāvji: septiņi principi

1. Parūpējieties par to, lai skolā zina par jūsu bērna grūtībām lasīt un/vai rakstīt un būtu izstrādāts plāns, kā viņam palīdzēt.
2. Gādāji par to, lai viss būtu dokumentēts, – iesniedziet skolai rakstisku iesniegumu ar savām prasībām un saņemiet no skolas rakstiskas atbildes.
3. Lūdziet skolai izstrādāt bērnam individuālo izglītības plānu (IIP) rakstiskā formā. Nodrošiniet to, lai jūs un jūsu bērns tiktu iesaistīti tā veidošanā.
4. Uzdodiet skolas pārstāvjiem precīzus jautājumus par jūsu bērna sekmēm lasītprasmes apgūvē un sekojiet tam, cik efektīva ir izlīdzinošā apmācība.
5. Tāpat rīkojieties ar atbalsta pasākumiem (mācību sekmēšanas nolūkā veiktiem pielāgojumiem visos mācību priekšmetos); vismaz divas reizes gadā aprunājieties ar atbildīgo personu skolā, lai noskaidrotu, vai atbalsta pasākumiem ir rezultāti.
6. Noskaidrojiet, kas skolā ir galvenā vai atbildīgā persona par jūsu bērna IIP vai atbalstu (gadījumos, kad nav IIP).
7. Iedrošiniet bērnu aizstāvēt savas tiesības pašam, piemēram, rakstu darbiem klasē vienmēr izmantojot datoru un papildu laiku kontroldarbiem.

Starptautiskās Disleksijas asociācijas bijušā prezidenta Ērika Trīdasa ievads

Disleksija ir viens no visbiežāk sastopamajiem specifiskiem mācīšanās traucējumiem, un tiek lēsts, ka tā skar 5-10% pasaules iedzīvotāju. Disleksija ir neiroloģisks traucējums, kas negatīvi ietekmē citādi spējīgu cilvēku spēju lasīt un rakstīt.

Lasīšana un rakstīšana nav dabiskas, bioloģiskas funkcijas. Cilvēku smadzenes ir veidotas tā, lai nošķirtu runu no trokšņa un kaut kā apzīmētu visu redzamo. Šīs smadzeņu darbības spējas mēs izmantojam arī, lai iemācītos lasīt un rakstīt. Tad, kad šīs smadzeņu funkcijas neattīstās tā, kā vajadzētu, cilvēkam rodas problēmas iemācīties lasīt pietiekami labi.

Skolu sistēmas visā pasaulē veidotas trīs pamatmērķu sasniegšanai: lai bērni apgūtu rakstīt- un lasītprasmi, iegūtu vispārējo izglītību un sagatavotos amatam vai augstākajai izglītībai. Tāpēc skolā vispirms māca lasīt, rakstīt un rēķināt (saskaitīt, atņemt un reizināt). Pēc tam bērni iemācās apgūtās prasmes pielietot un tādējādi uzzināt vēl daudz ko citu. Pirmie trīs vai četri gadi bērna izglītībā ir veltīti lasīt- un rakstīt prasmju apguvei. Pēc tam no skolēniem tiek gaidīts, ka šīs spējas būs automatizētas. Tas nozīmē, ka viņiem jāspēj lasīt ātri, pareizi un ar labu izpratni, jāvar rakstiski izteikt savas domas, ka jābūt ielāgojušiem saskaitīšanas, atņemšanas un reizināšanas pamatus. Šie daži pirmie gadi sākumskolā ir vienīgais laiks bērna dzīvē, kad izglītība domāta galvenokārt tam, lai iemācītu lasīšanu, rakstīšanu un aritmētiku. Turpmākās izglītības iegūšanai un izdzīvošanai mūsdienu modernajā pasaulē šīs prasmes ir ārkārtīgi nozīmīgas.

Kad skolēni ir apguvuši pamatprasmes, mācībās par galveno kļūst šo prasmju pielietošana. Tas ir, skolēni turpmāk lasa, lai mācītos, nevis mācās lasīt. Bērni raksta, lai sazinātos – lai apkārtējie arī viņu prombūtnē varētu uzzināt, ko viņi domā un jūt. Skolēni izmanto arī pamatiemaņas rēķināšanā – lai risinātu dažādas problēmas. Tieši tāpēc ir svarīgi gādāt par to, lai bērni, kuriem pastāv lasīšanas vai citu mācīšanās traucējumu risks, tiktu laikus pamanīti un viņus pēc iespējas agrāk sāktu mācīt ar pierādījumos balstītām mācību metodēm.

Šī rokasgrāmata sniegs vecākiem informāciju par disleksiju, tās izpausmēm un izlīdzinošo apmācību, lai disleksiju mazinātu. Tajā aprakstīti arī spēkā esošie speciālās izglītības tiesību akti četrās Eiropas valstīs, kas nodrošina atbilstošu, pierādījumos balstītu izglītības pakalpojumu sniegšanu skolēniem, kam ir specifiski mācīšanās traucējumi – piemēram, disleksija. Es uzskatu, ka šī rokasgrāmata ir brīnišķīgs resurss, kas sniegs iespēju vecākiem atbalstīt savus bērnus ar disleksiju un citiem specifiskiem mācīšanās traucējumiem.

Dr. med. Ēriks Trīdass (Eric Tridas)

Starptautiskās Disleksijas asociācijas bijušais prezidents

Saturs

1	Kas ir disleksija?.....	7
2	Tiesiskais regulējums skolēniem ar disleksiju	13
2.1	Tiesiskais regulējums Čehijā (Lenka Krejčova).....	13
2.2	Tiesiskais regulējums Igaunijā (Kadi Lukaņenoka).....	15
2.3	Tiesiskais regulējums Itālijā (Brunella Paskvīno, Aurora Pučo)	17
2.4	Tiesiskais regulējums Latvijā (Eva Birzniece)	18
3	Kā runāt ar bērnu par viņa disleksiju (Eva Birzniece)	22
4	Palīdzība skolas gaitās	24
4.1	Pildot mājasdarbus un gatavojoties skolai (Kadi Lukaņenoka)	24
4.2	Atbalsts skolā (Kadi Lukaņenoka)	26
4.3	Kompensējošie rīki (Kadi Lukaņenoka).....	26
4.4	Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT) skolēniem ar disleksiju (Aurora Pučo, Brunella Paskvīno).....	27
5	Lasītapmācība (Eva Birzniece, Toms Šmits)	28
	Atsauces	35
	Resursi par disleksiju, lasītapmācību, atbalsta pasākumiem un IKT	36

1 Kas ir disleksija?

Vai atceraties, kā un kurš jums pateica to, ka jūsu bērnam ir disleksija? Varbūt speciālists to ir pateicis tikai nupat? Droši vien jums prātā nāk ne viens vien jautājums.

- Ko tas nozīmē?
- Ko mūsu bērns spēj un ko – ne?
- Kā viņam varam palīdzēt mēs – vecāki?
- Kā izskaidrot šo problēmu radniekiem? Vai viņi to sapratīs un izturēsies labvēlīgi?
- Kā mans bērns tiks galā skolā? Vai skolotāji pieņems to, ka viņam ir speciālas vajadzības?
- Kas var mums palīdzēt?
- Vai disleksiju ir iespējams “izārstēt”?
- Kādas būs mana bērna skolas gaitas? Vai tiešām viņam nekas neizdosies? Vai viņš spēs iegūt izglītību vispārējā un augstākajā līmenī? Vai viņš varēs studēt?
- ... un vēl, un vēl.

Rokasgrāmatā ir mēģināts atbildēt uz šiem jautājumiem (vai vismaz uz lielu daļu no tiem). Arī mēs paši esam vecāki, tāpēc saprotam, ka jums ir ārkārtīgi svarīga loma sava bērna dzīvē. Vēl svarīgāka tā kļūst brīžos, kad bērns sastopas ar grūtībām. Visbiežāk disleksijas izraisītie sarežģījumi ir saistīti ar skolu, tomēr jums ir jāspēj aizstāvēt savu bērnu un palīdzēt viņam dažādās dzīves situācijās. Tātad – jums ir jāsaprot, kas jūsu bērnam sagādā grūtības, kā bērns pats var tikt ar šīm grūtībām galā un kā vide, kurā viņš atrodas, var palīdzēt tās pārvarēt. Tas ne vienmēr ir viegli, un jāatceras, ka sadzīvot ar disleksiju viņam vajadzēs visa mūža garumā. Tomēr, jo vairāk jūs spēsiet savu bērnu atbalstīt, jo lielāka ir iespēja, ka viņa skolas gaitas būs veiksmīgas. Jūsu bērns pavada skolā lielu daļu sava laika, un tā ir nozīmīga viņa dzīves sastāvdaļa. Viņš ir pelnījis gūt panākumus, pilnībā iesaistīties skolas dzīvē un izbaudīt mācību procesu.

Šīs rokasgrāmatas mērķis ir palīdzēt jums paskaidrot apkārtējiem, ar kādām problēmām saskaras jūsu bērns. Jūs varat nezināt visu par disleksiju, taču jūs visvairāk zināt par savu bērnu un jums ir tiesības pieprasīt viņam labāko. Sāksim no paša sākuma! Vispirms par to, kas ir disleksija un kā vecāki var izskaidrot bērna problēmas apkārtējiem.

Lūk, **oficiālā disleksijas definīcija**, kuru šīs tūkstošgades sākumā formulējusi Starptautiskā Disleksijas asociācija (*International Dyslexia Association*):

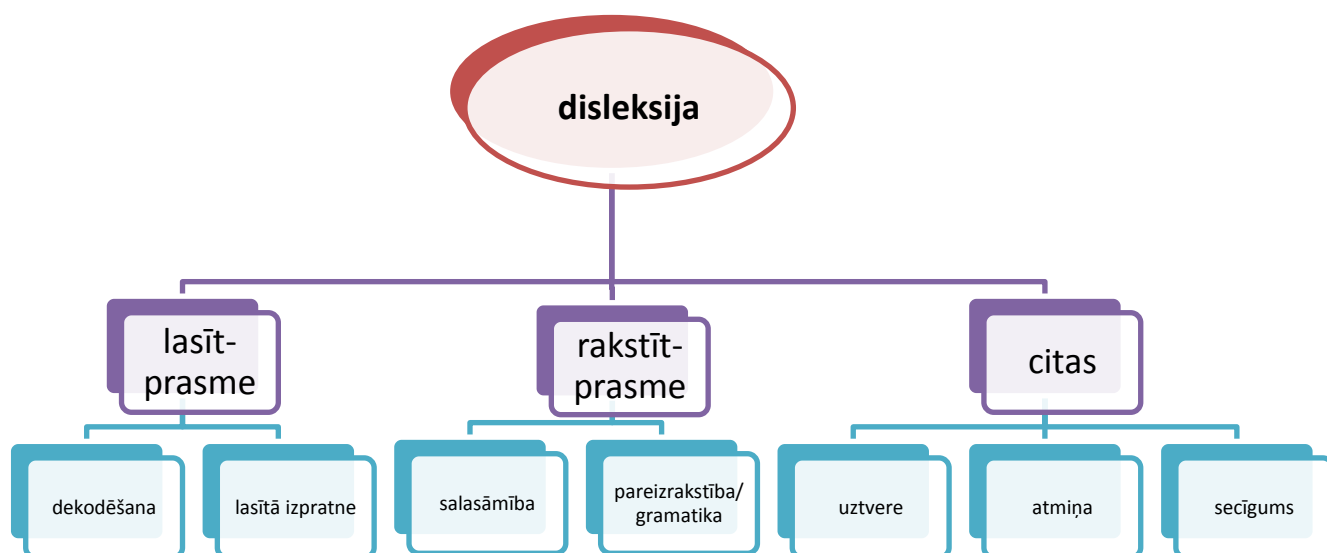
Disleksija ir specifisks neirobioloģiskas izcelsmes mācīšanās traucējums. To raksturo grūtības precīzi un/vai tekoši izlasīt vārdus un vājas pareizrakstības prasmes. Šīs grūtības parasti nosaka fonoloģisko prasmju deficīts. Lasīšanas grūtības bieži ir negaidītas, salīdzinot ar citām cilvēka kognitīvajām spējām un labu, vecumam atbilstošu apmācību. Disleksijas sekundārās sekas var ietvert grūtības saprast izlasīto un samazinātu lasīšanas pieredzi, kas savukārt ietekmē vārdu krājuma attīstību un vispārējo zināšanu apguvi.

Lai izvairītos no diagnozes zīmoga, daudzi speciālisti un arī vecāki izmanto, iespējams, uzmundrinošāko un rosinošāko **neoficiālo disleksijas definīciju**: *“Cilvēki ar disleksiju ir cilvēki, kuri izmanto citus veidus, lai iegūtu informāciju, kas viņiem ir nepieciešama mācīšanās procesā.”*

Tas nozīmē, ka jūsu dēls vai meita var iemācīties lasīt un rakstīt pietiekami labi. Jūsu bērnam piemīt gan savi talanti, gan trūkumi – gluži tāpat kā ikvienam citam -, un skolas gaitās viņš daudzās jomās var gūt tādus pašus panākumus kā pārējie.

Ļoti svarīgi ir atrast vispiemērotākās metodes, ar kuru palīdzību bērns (arī pusaudzis vai pieaugušais) var apgūt lasītprasmi un rakstītprasmi visefektīvāk. Bieži vien tas nozīmē, ka jūsu bērnam šo un citu prasmju apguvei būs vajadzīgs vairāk laika. Dažās mācību jomās būs biežāk jāvingrinās. Tomēr viss ir atkarīgs no tā, kā mācīšanās notiek. Ja bērnu ar disleksiju tikai piespiedīs atkārtot skolas uzdevumus – tā ir vistradicionālākā pieeja –, var gadīties, ka viņš neko daudz neiemācīsies, neraugoties uz milzīgu mācībām veltīto laiku. Turklāt ļoti iespējams, ka bērnu pārņems izmisums, viņš zaudēs motivāciju, viņa spējas tiks izšķiestas nelietderīgi, savukārt talanti – dotumi, ar kuriem bērns varētu pozitīvi izcelties vienaudžu vidū un gūt panākumus turpmākajā dzīvē, – paliks atstāti novārtā. Tāpēc ir ļoti svarīgi saprast, kā tieši mācās jūsu bērns, un palīdzēt viņam mācīties patstāvīgi. Nevar paļauties tikai uz ilgu gadu desmitus izmantoto pieeju mācību procesam. Ne visas pieejas, kas tiek izmantotas mūsdienu izglītībā, ir efektīvas! Pats svarīgākais ir fakts, ka informācija, kas ir jālasa un jāraksta, cilvēkiem ar disleksiju nav vispiemērotākais informācijas veids.

Kādās jomās disleksija visbiežāk rada problēmas?

1. attēls. Ar disleksiju saistītās problemātiskās jomas¹

¹ Demonet, Taylor, & Chaix, 2004, 1451 - 1453; Nicolson, & Fawcett, 2008, 22-42 ; Reid, 2003, 13-23; Vellutino, Fletcher, Snowling, & Scanlon, 2004, 4-7, 17-18.

Katram cilvēkam ar disleksiju ir savs profils – savas stiprās un vājās puses. Pat vistipiskākie disleksijas simptomi dažādiem cilvēkiem var atšķirties gan intensitātes, gan izpausmju ziņā (piemēram, daži cilvēki ar disleksiju vispār nespēj iemācīties lasīt, citi lasa samērā raiti, taču vāji saprot izlasīto tekstu, kurpretim vēl citi varbūt lasa ļoti lēni, ar lielām grūtībām un bieži kļūdoties, bet teksta nozīmi saprot ļoti labi). Simptomu izpausmes var mainīties arī līdz ar cilvēka vecumu – kaut kas tāds, kas sagādājis lielas grūtības skolas gaitu sākumā, vēlāk var izrādīties maznozīmīgs vai arī otrādi. Turklāt disleksijas simptomi noteikti vairs nebūs tik izteikti tad, ja, mācoties lasīt, būs pavadīti jau vairāki gadi. Tomēr gan skolā, gan mājās joprojām būs nepieciešams līdzcilvēku palīdzība un informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.

Disleksiju dažkārt saista ne tikai ar lasītprasmi un rakstītprasmi, bet arī ar citām kognitīvajām funkcijām (kā redzams attēlā). **Kādas problēmas ir saistītas ar disleksiju?**

- Informācijas apstrāde un fonoloģiskā uztvere², kuras vājumu parasti uzskata par disleksijas cēloni; varbūt pamanīsiet, ka jūsu bērnam ir kādas no zemāk minētajām problēmām (visas šīs iemaņas un spējas kopā veido to, ko dēvē par fonoloģiskajām prasmēm):
 - ir grūti atpazīt un veidot vārdus ar atskaņām;
 - grūti saprast to, ka vārdu veido atsevišķas skaņas;
 - grūti nodalīt atsevišķas skaņas, kuras veido vārdu;
 - nepadodas sadalīt vārdus zilbēs (t. i., noteikt zilbes/balsienus kādā vārdā);
 - grūti sadalīt vārdus skaņās;
 - neizdodas sapludināt skaņas vārdos;
 - grūti ar dzirdi nošķirt līdzīgas skaņas (t. i., atšķirt līdzīgus vārdus);
 - grūti manipulēt (darboties) ar skaņām;
 - nepadodas ātrā automatiskā nosaukšana (angliski - *rapid automatized naming*) - t. i., ātra vārdu atsaukšana atmiņā.
- Izšķir vairākus **atmiņas veidus** (īstermiņa, darba un ilgtermiņa), un cilvēkiem ar disleksiju visbiežāk sastopami īstermiņa atmiņas un darba atmiņas traucējumi³:
 - **īstermiņa atmiņa** nepieciešama, lai īsu laika sprīdi apstrādātu vizuālu un audiālu informāciju (piemēram, kura lappuse jāatšķir grāmatā, kāds ir telefona numurs, kas jānoraksta no tāfeles); tiklīdz īstermiņa atmiņa nedarbojas kā pienākas, informāciju nevar saglabāt ilgtermiņa atmiņā – tas nozīmē, ka mācīšanās kļūst laikietilpīgāka un sagādā lielākas grūtības, jo ir jāpaļaujas uz informācijas iegaumēšanu, tikai mehāniski to atkārtojot;
 - **darba atmiņa** kombinē īstermiņa un ilgtermiņa atmiņā saglabāto informāciju, kad jārisina konkrēta problēma (piemēram, jāveic matemātiski aprēķini,

² Anthony, Lonigan, Driscoll, Philips & Burgess, 2003, 480-483 ; Snowling, 2000, 29-61.

³ Baddeley, 2007, 5-13; Beneventi, Tønnessen, Ersland, & Hugdahl, 2010, 201 ; Gathercole, & Holme, 2014, 36-39 ; Mather, & Wendling, 2012, 77-104; Menghini, Finzi, Caresimo, & Vicari, 2012, 2010 ; Palmer, 2012, 190-191.

neizmantojot rakstāmo un papīru, skolā jāraksta piezīmes vai konspekts, jāraksta domraksts);

- **Secīgums**⁴ nozīmē uzdevuma veikšanu saskaņā ar noteiktu secību, sekošanu zināmiem soļiem problēmas risināšanā; cilvēkiem ar disleksiju dažreiz ir sarežģīti pakļauties šādiem noteikumiem (reizēm viņi zina rezultātu, taču nezina, kā pie tā nonākuši, un nespēj to izskaidrot citiem); tas var būt saistīts arī ar vāju laika (hronoloģisko) izpratni.

Šīs ir dažas no problēmām, ko mēdz saistīt ar disleksiju, taču ir svarīgi atcerēties, ka disleksijas pamatproblēma ir apgrūtināta lasītspēja.

Kas vēl jāzina par disleksiju⁵?

- Tā ir iedzimta.
- Tā sagādās grūtības visa mūža garumā.
- Tā ir ģenētiska smadzeņu darbības īpatnība, un vairumā gadījumu to pārmanto no vecākiem.
- Problēmas, kuru pamatā ir disleksija, var mazināt ar neatlaidīgu darbu – atbilstošu izlīdzinošu lasītāpmācību un intensīvāku un individualizētu apmācību, kam parasti jāturpinās gandrīz visu bērna skolas laiku. Disleksija nav slimība, līdz ar to tā nav ārstējama.
- Disleksija ir saistīta ar valodas prasmēm un verbālajām spējām – dažiem cilvēkiem ar disleksiju var būt grūtības šajās jomās.
- Saskaņā ar statistikas datiem disleksija ir 5% – 10% cilvēku.
- Uzskata, ka zēniem disleksija ir biežāk nekā meitenēm, bet meitenes retāk (nekā varētu gaidīt) vēršas pēc palīdzības.
- Ja bērniem nesniedz atbilstošu palīdzību, var rasties tā dēvētie sekundārie simptomi, t. i., zems pašnovērtējums, identitātes grūtības, zema pašapziņa – personību negatīvi ietekmē nepārtrauktās problēmās mācībās –, negatīvs vērtējums un paša bezpalīdzība.

Tomēr disleksijai ir arī savi pozitīvie aspekti⁶. Uzskata, ka cilvēki ar disleksiju ir:

- radoši;
- viņiem labi padodas vizualizēt lietas un pasauli;
- viņi domā holistiski un
- dažkārt cilvēki ar disleksiju saka, ka tā ir viņus norūdījusi un iemācījusi neatlaidīgi strādāt, lai sasniegtu savus mērķus.

Vai pazīstat slavenus un veiksmīgus cilvēkus ar disleksiju?

- Aktieris Orlando Blūms;
- aktieris Toms Krūzs;

⁴ Reid, 2003, 13-23.

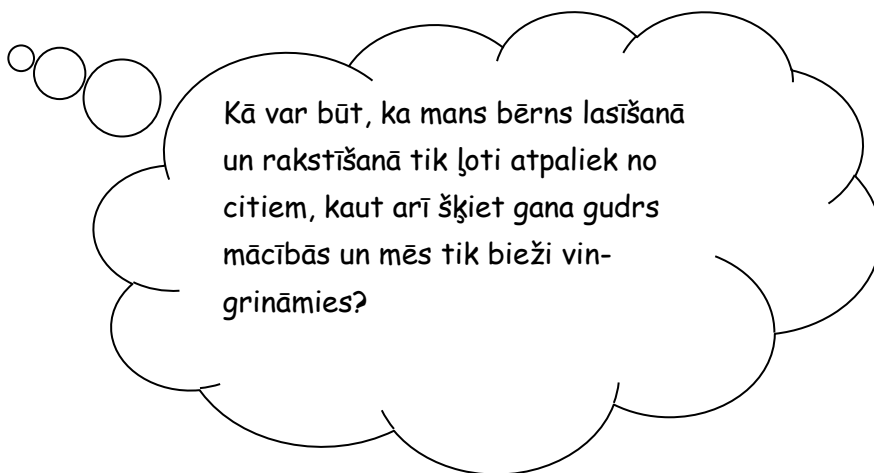
⁵ Demonet, Taylor, & Chaix, 2004, 1453-1456; Reid, 2003, 13-23 ; Vellutino, Fletcher, Snowling, & Scanlon, 2004, 18-28.

⁶ Everatt, Steffert, & Smythe, 1999, 42-43.

- aktrise Vūpija Goldberga;
- aktieris Kianu Rīvzs;
- aktieris Robins Viljamss;
- gleznotājs Pablo Pikaso;
- tēlnieks Ogists Rodēns;
- mākslinieks Endijs Vorhols;
- bokseris Muhameds Ali;
- basketbolists Īrvins *Magic* Džonsons;
- izgudrotājs un uzņēmējs Henrijs Fords;
- uzņēmējs, Hewlett&Packard līdzdibinātājs Viljams Hjūlets;
- Lielbritānijas premjerministrs Vinstons Čērčils;
- ASV prezidents Džons F. Kenedijs;
- ASV gubernators un viceprezidents Nelsons Rokfellers;
- ASV prezidents Vudro Vilsons;
- rakstniece Agata Kristi;
- rakstnieks Frānsiss Skots Ficdžeralds;
- zinātnieks un uzņēmējs, telefona izgudrotājs Aleksandrs Greiems Bells;
- izgudrotājs Tomass Edisons;
- mūziķis Džons Lenons un
- Jūsu bērns???

Jūs esat vecāki, un, iespējams, tieši jūs pirmie pamanījāt, ka bērnam ir radušies sarežģījumi. Jūs vēl nesapratāt, kas īsti viņam sagādā grūtības, taču ievērojāt, ka bērna prasmes un spējas, kā arī viņa vēlme iemācīties kaut ko jaunu īsti nesaskan ar sekmēm skolā – lasītprasmes un rakstītprasmes apgūšanā.

Jūs varat nebūt izglītības un psiholoģijas jomas speciālisti, taču jūs noteikti esat speciālisti sava bērna dzīvē un attīstībā. Lūk, dažas norādes, ko ievērot bērna uzvedībā⁷!

○ **Pazīmes pirmsskolas vecumā:**

- ir grūti iemācīties runāt;
- grūti iemācīties noteiktu skaņu un/vai vārdu izrunu;
- runājot lieto neatbilstošas gramatiskās formas;
- nepadodas iemācīties dzejoļus un atpazīt atskaņas;

⁷ Mather, & Wendling, 2012, 105-134.

- neinteresējas par burtiem un/vai skaitļiem;
 - trūkst intereses par mācībām.
- **Pazīmes skolā:**
- ir grūti iemācīties lasīt, neraugoties uz lielām pūlēm un laika patēriņu skolā un mājās;
 - grūti atcerēties burtu nosaukumus;
 - grūti sadalīt vārdus zilbēs;
 - grūti atrast konkrētus burtus vārdos (piemēram, noteikt vārdu pirmos un pēdējos burtus, dalīt vārdus burtos un iekļaut burtus vārdos);
 - grūti izdomāt atskaņas;
 - grūti saklausīt atšķirību starp līdzīgiem vārdiem un/vai zilbēm;
 - grūti iemācīties rakstīt, neraugoties uz intensīvu darbu skolā un mājās;
 - grūti atcerēties, kā izskatās konkrēti burti;
 - grūti pielietot gramatikas likumus;
 - neveidojas kārtīgs rokraksts;
 - ir grūti atcerēties vārdu virknes (piemēram, gada mēnešus, nedēļas dienas pareizā secībā) un citu, jo īpaši lasāmo, informāciju, instrukcijas, dzejoļus utt. (kaut arī bērns ļoti labi atceras, ja viņam kaut ko izstāsta, vai kad pats kaut ko ierauga/ir redzējis utt.);
 - kļūdīšanās – piemēram, līdzīgu vārdu un/vai burtu jaukšana, lasot un rakstot.

Neviena šīm pazīmēm pati par sevi vēl nenozīmē, ka jūsu bērnam noteikti ir disleksija! Tās nozīmē tikai to, ka jums savs bērns vairāk jāuzmana un jāatbalsta, biežāk ir jāseko līdzi viņa mācību procesam un sekmēm. Ja pieminētie sarežģījumi izpaužas atšķirīgās kombinācijās un bērns nespēj ar tiem tikt galā, kaut arī centīgi strādā skolā un mājās, ir pienācis laiks apspriesties ar speciālistu.

2 Tiesiskais regulējums skolēniem ar disleksiju

Šajā nodaļā sniedzam ieskatu visu četru projekta partneru valstu tiesiskajā regulējumā, kas nosaka skolēnu ar disleksiju izglītības pakalpojumu kvalitāti, apjomu un pieejamību.

2.1 Tiesiskais regulējums Čehijā (Lenka Krejčova)

Bērns ar disleksiju ir bērns ar speciālām izglītības vajadzībām. Kad bērns sāk apmeklēt skolu, pret viņa speciālajām vajadzībām jāizturas saskaņā ar **Skolu likumu Nr. 561/2004** (16. pantu). Skolu likumā iekļautā informācija sīkāk skaidrota Izglītības ministrijas izdotajos noteikumos. Noteikumi, kas saistīti ar speciālo izglītību, ir šādi:

- Noteikumi nr. 72/2005 (par konsultatīvajiem pakalpojumiem);
- Noteikumi nr. 73/2005 (par skolēnu ar speciālām vajadzībām izglītību);
- Noteikumi nr. 116/2011 (noteikumu nr. 72/2005 labojumi);
- Noteikumi nr. 147/2011 (noteikumu nr. 73/2005 labojumi).

Konsultatīvie centri

Disleksiju nosaka un nepieciešamo atbalstu sniedz **izglītības un psiholoģijas konsultatīvajos centros**. Katra skola ir noteikta centra kompetencē. Nepieciešamības gadījumā vecāki lūdz kontaktinformāciju bērna skolotājam un/ vai skolas konsultantam (katrā skolā ir vismaz viens konsultants, kas ir atbildīgs par skolēniem ar speciālām vajadzībām).

Ja vecāki vai bērns nav apmierināti ar sava konsultatīvā centra pakalpojumiem, viņiem ir tiesības lūgt cita centra pakalpojumus. Konsultatīvie centri rindas kārtībā vispirms pieņem skolēnus no sava rajona skolām, tomēr to pienākums ir palīdzēt arī citiem bērniem.

Var apmeklēt logopēda, speciālās izglītības speciālista, psihologa praksi un/vai sadarboties ar nevalstiskajām organizācijām, kuras strādā ar bērniem ar disleksiju. Taču valsts izglītības un psiholoģijas konsultatīvie centri ir vienīgās institūcijas, kas saskaņā ar likumu pamato individuāla izglītības plāna izveides nepieciešamību konkrētam bērnam ar disleksiju.

Atbalsta pasākumi

Saskaņā ar spēkā esošajiem tiesību aktiem skolēnam ar disleksiju (bērnam bērnudārzā, pamatskolas vai vidusskolas audzēknim) mācībās pienākas noteikts atbalsts.

Pašlaik pastāv divi atbalsta veidi.

○ **Kompensējošie pasākumi:**

- tie domāti skolēniem, kam nav nopietnu grūtību;
- tos skola veic uz skolotāja novērtējuma pamata; tiem nav nepieciešami oficiāli dokumenti no izglītības un psiholoģijas konsultatīvā centra;
- tie jāpiemēro uzreiz, kad skolēnam sākas problēmas, – skolotāji, gaidot konsultatīvā centra izvērtējuma ziņojumu un ieteikumus, var integrēt bērna

apmācībā dažādus kompensējošos pasākumus, lai skolēnam pēc iespējas palīdzētu.

○ **Atbalsta pasākumi:**

- tos piemēro saskaņā ar valsts konsultatīvā centra ziņojumu par konkrēto skolēnu;
- tos parasti kombinē ar kompensējošajiem pasākumiem un
- izmanto skolēniem ar nopietnākām grūtībām;
- piemērojot šos atbalsta pasākumus, skola var prasīt finansiālu atbalstu, lai pirktu dažādus mācību līdzekļus un informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT), programmatūru skolēniem ar speciālām vajadzībām, maksātu par papildu pakalpojumiem un/vai nodarbībām, ko šiem skolēniem piedāvā skolas speciālie pedagogi un/vai skolotāji, kas ieguvuši kvalifikāciju darbam ar bērniem ar disleksiju).

Individuālais izglītības plāns (IIP)

Ja pēc novērtēšanas konsultatīvajā centrā bērna problēmas atzīst par nopietnām, viņam ir jāizstrādā IIP. Centrs par to sagatavo **īpašu dokumentu**, kurā ir konkrētam bērnam ieteicamo pieeju, IKT un mācību materiālu saraksts, kā arī ieteikumi papildu pakalpojumiem un nodarbībām, kas skolai jāorganizē. Šo procedūru sauc par skolēna ar speciālām vajadzībām integrāciju.

Tomēr **vecākiem jālūdz skolas direktors** integrēt bērnu un sagatavot viņam IIP. Direktoram ir tiesības izlemt, vai bērns tiks vai netiks integrēts konkrētajā skolā. Parasti skolas vadās pēc konsultatīvā centra ieteikumiem un bērnu integrē. Viens no biežāk sastopamajiem iemesliem, kāpēc direktors var noraidīt vecāku prasību, ir situācija, kad vienā klasē jau ir integrēti pieci bērni ar speciālām vajadzībām – likumā noteikts, ka vairāk skolēnu vienā klasē integrēt nedrīkst. Tad direktoram jāapspriežas ar vecākiem, lai atrastu piemērotu risinājumu. Nevienu bērnu nedrīkst pamest novārtā formalitāšu dēļ! Gadījumā, ja direktors atsaka integrāciju un nevēlas situāciju risināt, vecāki ir tiesīgi lūgt palīdzību konsultatīvajā centrā. Zināmos gadījumos vienīgais iespējamais risinājums ir skolas maiņa.

Pēc tam, kad direktors ir piekritis integrācijai, skolotājiem jāizveido bērna IIP. Ideālā gadījumā IIP izveidē piedalās visas puses (t. i., skolotāji, vecāki un bērns). Dokumentā iekļaujami klasē izmantojamie pedagoģiskie paņēmieni, kompensējošie palīg līdzekļi, pārbaudes darbu veikšanas un novērtējuma metodes, noteiktā skolas gadā katrā priekšmetā sasniedzamie rezultāti, skolotāju, vecāku un skolēnu pienākumi, papildu izlīdzinošās apmācības pieejas, par IIP atbildīgais speciālists. IIP ir jāizstrādā ne vēlāk kā mēnesi pēc tam, kad skola piekritusi integrēt skolēnu ar speciālām vajadzībām, un tas jāievēro visiem skolotājiem.

IIP jābūt **darba dokumentam**, uz kuru balstās kā skolotāji, tā vecāki. Tam jāklūst par skolēnam ar speciālām vajadzībām noderīgu resursu.

2.2 Tiesiskais regulējums Igaunijā (Kadi Lukaņenoka)

Visi speciālo izglītības vajadzību veidi ir detalizēti aprakstīti Pamatskolu un vidusskolu likumā (PVL), kas stājās spēkā 2010. gadā un tika labots 2013. gadā. Disleksija / specifiski lasīšanas traucējumi ir iekļauti šā likuma kategorijā "Mācīšanās traucējumi".

Lai rūpētos par skolēniem ar speciālām izglītības vajadzībām, valsts mērogā ir izveidota trīs līmeņu atbalsta sistēma:

- 1) skolas līmenis – skolēni ar speciālām vajadzībām saņem atbalstu savā skolā, izmantojot skolas resursus un speciālistus;
- 2) reģionālais līmenis – atbalsta procesā iesaistās reģionālo centru konsultanti un speciālisti;
- 3) papildu atbalsta līmenis – tiek piesaistīti papildu resursi un speciālisti, pārsvarā no Tallinas Universitātes un Tartu Universitātes.

Pamatskolu un vidusskolu likums nosaka, ka ikviena pašvaldība Igaunijā ir atbildīga par skolēniem ar speciālām vajadzībām un tai jāgādā par īpašu atbalstu ikvienam skolēnam ar tām, ieskaitot tos, kam ir lasīšanas traucējumi. Katrai skolai jānodrošina pedagoģisks atbalsts mācību programmā, mācību metodes un/vai individuāls izglītības plāns saskaņā ar skolēna speciālo vajadzību un sadarbībā ar speciālistiem. Katrā valsts apgabalā darbojas otrā līmeņa konsultatīvie centri. Izglītības iestādes, t. i., skolas un konsultatīvie centri, ir atbalsta sistēma, kuras galvenie mērķi ir agrīna speciālo vajadzību identificēšana un konsultācijas pedagoģiskā atbalsta īstenošanai skolēniem skolās.

Pamatskolu un vidusskolu likumā aprakstīti **skolēni ar speciālām vajadzībām** un galvenās **metodes šādu vajadzību atpazīšanai**. Par skolēniem ar speciālām vajadzībām uzskata apdāvinātus skolēnus, skolēnus ar mācīšanās traucējumiem, skolēnus ar veselības problēmām, skolēnus ar emocionāliem un uzvedības traucējumiem, skolēnus, kas ilgstoši nav piedalījušies mācību procesā, skolēnus, kam igauņu valoda ir otrā valoda, – visus, kam nepieciešams papildu atbalsts atšķirīgas mācību programmas, mācību procesa, mācību ilguma, vides (rīki, telpas, valoda un atbalsta speciālisti) un/vai atšķirīgu mācību rezultātu dēļ.

Galvenie principi un mācību atbalsts skolēniem ar speciālām vajadzībām balstās principā par iekļaujošu izglītību, kas nosaka, ka katram bērnam ir tiesības mācīties skolā, kas atrodas vistuvāk mājām. Mācību process skolēniem ar speciālām vajadzībām tiek saskaņots ar skolas mācību programmu. Skolu direktori norīko koordinatoru, kurš veido sadarbību starp skolas vadību, skolotājiem un bērna vecākiem, lai novērtētu un atbalstītu skolēnu ar speciālām vajadzībām.

Ikvienā skolā ir iespējams radīt klases un grupas skolēniem ar **speciālām vajadzībām**. Galvenie elementi, kas nepieciešami skolēnu vajadzību nodrošināšanai, ir izlīdzinošās apmācības/ mācību atbalsta grupas, kurās ietilpst ne vairāk kā seši skolēni katrā.

Lai atbalstītu skolēnu ar speciālām vajadzībām mācīšanos, var izvēlēties arī individuālu izglītības plānu (IIP). Plānā ietilpst skolas ieteikumi, kā individualizēt skolēna ar speciālām

vajadzībām mācību procesu un veicināt viņa attīstību. Katram skolēnam var sastādīt IIP vai nu visiem mācību priekšmetiem, vai arī noteiktam mācību priekšmetam. IIP ir aprakstīti konsultatīvās komisijas padomi skolēna izglītošanas procesa uzlabošanai, ko iesaka ievērot skolotājiem un vecākiem.

Igaunijas Izglītības un pētniecības ministrija ir nākusi klajā ar papildu nosacījumiem, kas jāievēro pamatskolas gala pārbaudījumu laikā (noteikumi 3.06.2012). Šos nosacījumus bieži izmanto kā atskaites punktu, lai atbalstītu skolēnu ar speciālām vajadzībām izglītības pabeigšanu. Papildu nosacījumi ir:

- 1) **papildu laiks** – katru stundu (60 min) līdz 15 min;
- 2) **papildu telpa;**
- 3) **papildu pārtraukums** – katru stundu (60 min) līdz 10 min;
- 4) pārbaudījuma jautājumu un teksta **mutiska prezentācija** skolēniem ar redzes grūtībām vai specifiskiem lasīšanas traucējumiem;
- 5) **vārdnīcu, formulu krājumu** utt. izmantošana skolēniem ar mācīšanās traucējumiem;
- 6) **diferencēts vērtējums** dzimtajā valodā skolēniem ar rakstīšanas traucējumiem.

Nesen reformētajai reģionālo konsultatīvo centru sistēmai bija jāstājas spēkā 2014. gada septembrī.

Sapņi un realitāte normatīvo aktu īstenošanā

Nesen sastādītajā PVL (stājies spēkā 2010. gadā un grozīts 2013. gadā) iekļauts uzskaitījums, kādi skolēni tiek atzīti par skolēniem ar speciālām vajadzībām, izlīdzinošās apmācības galvenās idejas un organizācija. Iekļaujošo izglītības stratēģiju akceptē un regulē valsts līmenī. Mācību atbalsta sistēma ir izstrādāta *de iure* un tiek īstenota saskaņā ar vietējo situāciju un pašreizējām izvēles iespējām skolās. Ne visās skolās skolēniem ar speciālām vajadzībām pieejams atbilstoša līmeņa atbalsts mācībās.

Visu PVL punktu īstenošanu kavē vairāki iemesli. Šādās jomās pastāv acīmredzama resursu nepietiekamība:

- a) **personāls**: skolās bieži trūkst skolotāju un skolotāju palīgu;
- b) **skolotāju izglītība, sagatavošana pirms darba uzsākšanas un darba pienākumu pildīšanas laikā** nepietiekami pievēršas speciālajām vajadzībām;
- c) **IKT rīki un tehnika** jāattīsta, jāizplata un jāpraktizē ikdienā;
- d) **vispārīgās zināšanas, vecāku iesaistīšanās** – nepieciešami uzlabojumi un modernizācija.

2.3 Tiesiskais regulējums Itālijā (Brunella Paskvīno, Aurora Pučo)

Itālijai ir ilggadēja pieredze, kā masu skolās iekļaut bērnus ar speciālām vajadzībām; pavērsiena punkts šai jomā bija likums Nr. 104/92, ko pieņēma 1992. gadā. Likumā uzsvērts, cik svarīga loma tāda skolēna, kurš saskaras ar mācīšanās traucējumiem, iekļaušanā sabiedrībā un mācību procesā ir piešķirama skolai un jo īpaši skolotājam.

Likums Nr. 104/92 sniedz ieskatu dažādās speciālo vajadzību dimensijās, t. i., to sociālajos, darba un izglītības aspektos.

Divdesmit gadu laikā, kopš šis likums stājās spēkā, Itālijas sabiedrībā ir iesakņojusies uz integrēšanu vērsta savstarpējo attiecību kultūra. Pateicoties dažādām sabiedrības izpratni veicinošām akcijām un jaunai izglītības kultūrai, likumdevēji atbilstoši reaģē uz vajadzībām, kas raksturīgas skolēniem ar mācīšanās traucējumiem.

Valsts pirmais likums par disleksiju – likums Nr. 170/2010 – skan kā „Likums par specifiskiem mācīšanās traucējumiem skolas vidē”. Reģionālajiem tiesību aktiem ir jāorientējas pēc šā likuma ietvara.

Likumā ir 9 pantī; mēs minēsim svarīgākos no tiem.

- 1. pantā definēti dažādi **specifiski mācīšanās traucējumi (disleksija, disortogrāfija, disgrāfija un diskalkulija)**, nošķirot tos atbilstoši attiecīgajām grūtībām (saskaņā ar likumu Nr. 104/92).
- 2. pants skar skolēnu ar specifiskiem mācīšanās traucējumiem tiesības. Skolēnam ir tiesības uz īpašu apmācības metožu un tehnoloģiju nodrošinājumu; tiek ieteikta skolas, ģimenes un sabiedrības veselības iestāžu sadarbība. Šai pantā uzsvērtā arī nepieciešamība apmācīt skolotājus, kā arī organizēt pasākumus, kas ļautu skaidrāk apzināties problēmas ģimenei un tādējādi palīdzētu bērniem ar disleksiju realizēt savu potenciālu.
- 3. pantā uzsvērtā skolas loma problēmas atklāšanā un novērtēšanā, kā arī tas, cik svarīgi ir ātri informēt ģimeni, kura ir tālāk atbildīga par to, lai bērnam tiktu organizētas atbilstošas novērtēšanas procedūras sabiedrības veselības iestādēs.
- 5. pants ir par skolēnu ar specifiskiem mācīšanās traucējumiem tiesībām skolās izmantot kompensējošos rīkus, kas pamatā aprakstīti tajā pašā pantā.
- 6. pants nosaka, ka bērna ar specifiskiem mācīšanās traucējumiem ģimenes locekļi var izmantot elastīga darbalaika priekšrocības (tikmēr, kamēr bērns mācās pirmsskolā).
- 7. pants ir par novērtēšanu un profilakses pasākumiem, kas jāorganizē kopā ar veselības departamentu.

Valsts tiesību normatīvi ir sevišķi nozīmīgi skolēnu ar disleksiju atbalstīšanā tāpēc, ka iesaista tajā trīs puses – skolu, ģimeni un sabiedrības veselības institūcijas. Tie nodrošina skolēniem centrālo lomu procesā, kas ļaus pilnībā izmantot viņu potenciālu kā izglītībā, tā arī

profesijas apgūvē un darba dzīvē, un tādējādi viņiem izdosies kļūt par pilsoņiem, kas spēj pilnvērtīgi iekļauties sabiedrībā.

No tiesiskā regulējuma viedokļa specifiski mācīšanās traucējumi ir stāvoklis, ko var mainīt ar izlīdzinošo apmācību un IKT izmantošanu.

2.4 Tiesiskais regulējums Latvijā (Eva Birzniece)

Latvijā ļoti liels skaits skolēnu ar disleksiju un disgrāfiju nesaņem nekādu papildu palīdzību savā izglītošanās laikā, jo tiesiskais regulējums nenosaka to, ka valstij ir obligāti jānodrošina nepieciešamā pedagoģiskā palīdzība katram skolēnam, kuram ir disleksija vai lasīšanas traucējumi, vai jebkura cita speciālā vajadzība. Latvijas Vispārējās izglītības likuma 53. pants „Izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrēšana vispārējās izglītības iestādēs” nosaka, ka:

(1) Vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās ir atbilstošs nodrošinājums, var integrēt izglītojamos ar speciālām vajadzībām. Prasības, kādas izvirzāmas vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādēm, lai nodrošinātu izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrēšanu minētajās izglītības iestādēs, nosaka Ministru kabinets.

(2) Atbilstošu atbalsta pasākumu pieejamību izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām, kuri integrēti vispārējās izglītības iestādē, nodrošina izglītības iestāde. Izglītības iestāde katram integrētam izglītojamajam ar speciālām vajadzībām izstrādā individuālu izglītības programmas apguves plānu.

Tas nozīmē to, ka tas, vai skola sniegs skolēnam vajadzīgo izglītības pakalpojumu ir atkarīgs nevis no skolēna tiesībām šo pakalpojumu saņemt, bet gan no tā 1) vai šajā skolā ir licencēta speciālā programma (disleksijas gadījumā tai būtu jābūt valodas traucējumu programmai), jo tikai šajā gadījumā skolai būs „atbilstošs nodrošinājums” un/vai no tā 2) vai skola šādu programmu izvēlēties licencēt, ja tai tādas nav. Tas ir pilnīgi voluntārs skolas lēmums, ko skola var izvēlēties arī nepieņemt, ignorējot skolēna tiesības.

Termins ‘disleksija’ Latvijas izglītības tiesību aktos parādās ļoti reti; tas nav nekur definēts, tāpēc ir ļoti neskaidrs. Disleksija kā viens no speciālo vajadzību veidiem ir atrodama vairākos Ministru kabineta noteikumos.

Noteikumos Nr. 709 «Noteikumi par pedagoģiski medicīniskajām komisijām», kuras izsniedz atzinumus par skolēna speciālajām vajadzībām, disleksija minēta divās speciālās izglītības programmās – programmā skolēniem ar mācīšanās traucējumiem un programmā skolēniem ar valodas traucējumiem. Nav skaidrs, ar ko pirmajā programmā iekļautā disleksija atšķiras no otrajā programmā iekļautās. Izglītības un zinātnes ministrija (IZM) atsakās sniegt atbildi uz šo jautājumu. Tā kā Latvijā netiek nošķirti vispārēji un specifiski mācīšanās traucējumi (angliski – *specific learning disabilities*), tad mācīšanās traucējumu programmā tiek koncentrēti skolēni ar pazeminātām kopējām spējām (IQ zem vecuma vidējā, bet nerasniedzot garīgās atpalcības robežu), līdz ar to varam pieņemt, ka Latvijā disleksija tiek kvalificēta kā valodas, nevis mācīšanās traucējums tad, kad skolēna kopējās spējas ir atbilstošas vecuma normai vai virs tās. Savukārt, tie skolēni ar disleksiju, kas nonāk mācīšanās traucējumu klasēs (un tur nonāk

daudzi skolēni, jo šīs klases ir licencētas daudz vairāk Latvijas skolās nekā speciālā programma valodas traucējumiem), bieži tiek degradēti. Šajās klasēs viņiem nevis māca labāk lasīt un rakstīt, kā arī automatizēt citas valodas prasmes un, jo īpaši, specifiskāk māca svešvalodas, bet gan tikai pakļauj viņus lēnākam mācīšanās tempam, kas spējīgiem bērniem bieži ir mokošs un demotivējošs.

Pedagoģiski medicīniskās komisijas **nenosaka precīzu diagnozi**; tās tikai piešķir skolēnam kodu, kas atbilst vienai no deviņām speciālās izglītības programmām, līdz ar to Latvijā pat skolēniem ar ļoti smagu disleksiju nav atzinuma par to. **Precīzas diagnozes neesamība** kavē iespēju skolēnam saņemt tieši viņam vajadzīgo izglītības pakalpojumu un IKT nodrošinājumu; vairumā citu ES valstu un ASV tieši precīza diagnoze nosaka tālākā mācību procesa efektīvu individualizāciju. Latvijā tas nav iespējams, jo skolēni ar ļoti dažādām diagnozēm, piemēram, valodas attīstības, runas un lasīšanas traucējumiem jeb disleksiju nonāk vienā un tajā pašā speciālajā klasē, kur tiek mācīti pēc vienas programmas un metodikas.

Disleksijas noteikšanai Latvijā nav pat zināmi kognitīvie kritēriji (IZM atsakās tos nosaukt), līdz ar to disleksija var būt jebkas un nekas. Valsts izglītības satura centrs (VISC) apgalvo, ka kopš 2008. gada tikai **108 jeb 0,05% skolēnu ir noteikta disleksija**. Šis mazais skaitlis, protams, neatbilst ne disleksijas izplatībai citās valstīs, ne Latvijā, kas pierāda gan to, cik ļoti manipulēta un neprecīza ir disleksijas noteikšana, gan to, cik daudzi skolēni ar to ir ignorēti un/vai neprecīzi diagnosticēti.

Latvijas nozares speciālisti **demonizē un medikalizē disleksiju**, mēģinot padarīt to par kaut ko vairāk nekā lasīšanas problēmu. Lai gan MK noteikumi «Noteikumi par pedagoģiski medicīniskajām komisijām» nosaka, ka disleksiju diagnosticē logopēds vai psihologs, daudzi Latvijas skolēni tiek sūtīti pie ģimenes ārsta vai neirologa, lai iegūtu šo it kā “klīnisko” diagnozi, apgalvojot, ka to nevar noteikt logopēdi. Šī ir pilnīgi aplama pieeja, jo disleksiju var noteikt tikai pedagoģiski analizējot kāda cilvēka lasīšanas un rakstīšanas procesu vai arī izmantojot standartizētus un validizētus valodas testus. Ārsti parasti ar šādiem testiem nestrādā; nav nekādu medicīnisku metožu, lai noteiktu disleksiju vai disgrāfiju. Ļoti daudzu skolēni vecāki pēc izvērtējuma no speciālistiem saņem atzinumu – “ar jūsu bērnu viss ir kārtībā, viņš tikai slikti lasa”. Tas parāda, ka pret sliktu un ļoti sliktu lasītprasmi Latvijā izturas ļoti nevērīgi, jo skolotāji, logopēdi un psihologi meklē kādas īpašas kognitīvas problēmas bez sliktas lasītprasmes, tādejādi atstājot bez ievērības daudzus skolēnus, kuriem ir vajadzīga papildu lasītāpmācība un pedagoģiski pielāgojumi citu mācību priekšmetu mācīšanās.

Skolēni ar disleksiju (precīzi noteiktu vai nenoteiktu) bieži tiek nosūtīti uz vienu no trim **speciālajām logopēdiskajām skolām** vai mācās pēc speciālās programmas skolēniem ar valodas traucējumiem (no 800 skolām šādu programmu īsteno apmēram 20 klasēs) un saņem tādu pašu izglītību kā skolēni ar 19 citām, atšķirīgām diagnozēm, kas arī iekļautas šajā programmā. Rezultātā bērni ar disleksiju nesaņem individualizētu, speciālu un intensīvu lasītāpmācību. Līdz ar to pat skolēni, kas speciālajā logopēdiskajā skolā ir pavadījuši četrus līdz sešus gadus, lasa ļoti vāji: ir gadījumi, kad skolēns, pabeidzot 4. klasi, lasa 20 vārdu minūtē, pieļaujot daudz kļūdu. Šāds lasīšanas temps ir vājš pat 1. klasei. Tāpat ar ļoti vāju lasītprasmi “tiek palaisti dzīvē” daudzi citi šo skolu beidzēji. Tas nozīmē to, ka **Latvijā nav lasītāpmācības metodikas skolēniem**

ar disleksiju, un diemžēl pat logopēdiskās skolas, kas gadiem ilgi strādā ar šo mērķa grupu, nav izstrādājušas vai apguvušas efektīvas lasītapmācības metodes un aprakstījušas tās metodiskos materiālos, kurus būtu iespējams nodot visiem citiem skolotājiem, kas strādā ar skolēniem ar lasīšanas traucējumiem. Tāpat speciālās logopēdiskās skolas un valodas traucējumu klases nav ieviesušas un aprobežušas IKT un asistīvo tehnoloģiju izmantošanu, kas ir būtiski nepieciešamas skolēniem ar disleksiju un disgrāfiju. Tas pierāda gan Latvijas nozares ekspertu, speciālistu (logopēdu, psihologu,) organizāciju un IZM principiālo IKT noliegumu, gan pašu skolu iniciatīvas un atbildības trūkumu izmantot tās pieejas, kuras citur pasaulē skolēnu ar disleksiju apmācībā atzītas par visefektīvākajām un tiek plaši izmantotas.

Atbalsta pasākumi ir ļoti reti sastopami; vairumā skolu izmanto tikai vienu (!) no tiem – papildu laiku. IKT un asistīvo programmatūru neizmanto praktiski nemaz – vienīgi atsevišķos gadījumos ikdienas mācību darbā, kad skolēna vecāki paši nopērk skolēnam datoru un pierunā skolu atļaut to izmantot. **Vairums noteikumos nostiprināto atbalsta pasākumu skolēniem ar disleksiju ir nezinātniski un neefektīvi.** MK noteikumi Nr. 1510 “Valsts pārbaudījumu norises kārtība” un Nr. 335 “Noteikumi par centralizēto eksāmenu saturu un norises kārtību” nosaka atbalsta pasākumus valsts pārbaudes darbos un centralizētajos eksāmenos katrai speciālajām programmām. No pieciem atbalsta pasākumiem, kas noteikti valodas traucējumu speciālajai programmai, efektīvs ir tikai viens – “Skolēnam ar disleksiju - skolotājs 1 (2) reizes lasa priekšā uzdevumu nosacījumus”. Tomēr arī tas ir novecojis, jo daudzās valstīs skolēni ar disleksiju izmanto digitālus eksāmenu darbus, kuros ir integrēta balss sintēzes programma, kas viņiem ļauj tekstu klausīties tik reizes, cik nepieciešams. Latvijas situācijā jaunieši ir padarīti pilnībā atkarīgi no eksāmena administratora. Ar atbalsta pasākumu “Palīgīdzekļi, kas palīdz labāk uztvert tekstu (izmantoti mācību procesā)” tiek saprasts lineāls ar caurumiņu un krāsainas uzlikas tekstam. Neviena no šīm darbībām nepalīdz labāk uztvert tekstu, jo tas tāpat skolēnam ir jādekodē (jāizlasa), bet tieši lasīšana ir tā prasme, kas viņam ir ļoti vāja. Turklāt šie atbalsta pasākumi ir saistīti ar redzi, bet, kā jau daudzkārt ir uzsvēruši pētnieki, **disleksija nav redzes problēma.** To 2006. gadā savā paziņojumā vēlreiz apstiprināja arī ASV Pediatru asociācija.⁸ Nākamais pasākums “teksts palielinātā drukā” tieši tāpat ir neefektīvs, jo lasīšanas traucējumi ir saistīti ar fonoloģisko prasmju, ne redzes vājumu.

Atbalsta pasākums “Skolēnam ar disgrāfiju – atgādnes par gramatikas likumiem (izmantoti mācību procesā)” ir praktiski nerealizējams, jo neviens skolēns nevar gramatikas likumos ieraudzīt katra vārda pareizrakstību, kas viņam sagādā grūtības, un tieši tāpat nav iespējama gramatikas likumu atgādņu bieža pārskatīšana, skolēnam mēģinot formulēt domas par konceptuāli sarežģītiem un plašiem jautājumiem. 2009. gadā biedrība *Pro Futuro* panāca atbalsta pasākumu koncepta ieviešanu, pamatojot to svarīgumu un ierosinot to veidus. Diemžēl biedrība vairs netika iesaistīta pašu atbalsta pasākumu izstrādē. Pašreiz Latvijā piedāvātajos atbalsta pasākumos izpaužas ne tikai to autoru nekompetence un atpalcība no mūsdienu izpratnes par disleksiju, bet arī ārkārtīga pretestība datoru un kaut vai standarta programmatūras (piemēram, teksta labošanas rīku) izmantošanai skolēniem ar disleksiju un

⁸ Pediatrics 2009;124:837–844, <http://pediatrics.aappublications.org/content/124/2/837.full.pdf>, [skatīts 24.05.2015.](#)

disgrāfiju. Pašlaik skolēniem ar disleksiju un disgrāfiju VISC atļauj datoru izmantot tikai kā rakstāmmašīnu.

Tiesa, daudzi vispārējās izglītības skolu 1. – 4. klašu skolēni apmeklē logopēdijas nodarbības (1 – 2 reizes nedēļā), lai uzlabotu runas un rakstīšanas prasmes. Lasīšanu logopēdijas nodarbībās māca ļoti reti.

Vispārējās vidējās izglītības posmā neviens skolēns ar disleksiju, lasīšanas traucējumiem vai disgrāfiju nesaņem papildu valsts finansējumu, līdz ar to papildu individualizētu pedagoģisku un IKT palīdzību. IZM uzskata, ka, izņemot redzes, dzirdes un kustību invaliditāti, visas citas speciālās vajadzības, ieskaitot specifiskus mācīšanās traucējumus, vidējā izglītībā “ir kompensētas”⁹, un nevienam skolēnam ar tām papildu palīdzība nav vajadzīga. Tas ir klaji nekompetents un absurds apgalvojums, jo tieši tālākajās izglītības pakāpēs tās saturs kļūst arvien sarežģītāks un apjomīgāks, un disleksija ne tikai saglabājas tiem skolēniem, kam tā bija jau agrīnā skolas vecumā, bet var izpausties arī jauniešiem, kuriem lasīšanas grūtības iepriekšējā izglītības līmenī nebija tik traucējošas. IZM apgalvojumā par “kompensētām” speciālajām vajadzībām, kas balstās uz LU speciālistu viedokli, parādās gan nozares ekspertu un izglītības ierēdniecības nekompetence izpratnē par specifiskiem mācīšanās traucējumiem, gan liekulīgā, pat nihilistiskā attieksme pret šo skolēnu grupu. Šī kļūdainā pieeja liedz tūkstošiem Latvijas vidusskolēnu pedagoģisku palīdzību, lai viņi spētu pilnībā realizēt savu potenciālu gan mācībās, gan studijās un pēc tam profesionālajā dzīvē.

Neskatoties ne uz to, ka IKT nodrošinājums skolēniem ar speciālām vajadzībām ir bijis gan V. Dombrovska valdības (2011) Deklarācijas uzdevums, ne uz iekļaujošas izglītības it kā augsto prioritāti, ne uz milzīgajiem valsts budžeta līdzekļiem un struktūrfondu līdzekļiem, kas tiek ieguldīti speciālajā izglītībā, IZM un VISC principiāli pretojas vienāda finansējuma – papildus 84% –nodrošināšanai. Latvijas Disleksijas biedrība kopš 2011. gada mēģina panākt IKT iekļaušanu MK noteikumos Nr. 710 „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši izglītojamo speciālajām vajadzībām”, ko VISC noliedz pat bez jebkādas argumentācijas. Tāpat VISC principiāli pretojas digitālu eksāmenu darbu ieviešanai, lai gan tie tiek plaši izmantoti citās valstīs un ir neaizstājami, lai nodrošinātu IKT izmantojumu cilvēkiem ar disleksiju un disgrāfiju augstas likmes pārbaudes darbos.

⁹ IZM informatīvais ziņojums „Par atbalsta pasākumiem speciālo izglītības iestāžu pastāvēšanai izglītības iestāžu tīkla sakārtošanas kontekstā”, <http://m.lvportals.lv/visi/preses-relizes/266481-informativais-zinojums-par-atbalsta-pasakumiem-specialajam-izglitibas-iestadem-izskatits-valdiba/>, skatīts 24.05.2015.

3 Kā runāt ar bērnu par viņa disleksiju (Eva Birzniece)

Ļoti iespējams, ka jūsu bērns būs pirmais, kurš apzināsies, ka nespēj lasīt un rakstīt tikpat labi kā citi klasesbiedri. Bērns var nezināt vārdu 'disleksija', taču noteikti nojauš, ka ar viņa prasmēm kaut kas nav tā, kā vajadzētu būt.

Leksija Voltersa Raita (*Lexi Walters Wright*) ir amerikāņu rakstniece, kuras **padomi, kā runāt ar bērnu par disleksiju**, atrodami interneta vietnē *Understood* (www.understood.org)¹¹. Tās mērķis ir informēt vecākus par specifiskiem mācīšanās un uzmanības traucējumiem.

1. Atrodiet mierīgu, patīkamu brīdi, kad bērns nav satraucies par savām mācībām. Kopā ar bērnu pārspriediet to, kas viņam skolā padodas.
2. Pastāstiet, kas ir disleksija! Tā nozīmē grūtības iemācīties lasīt, un tādas ir daudziem cilvēkiem. Jūsu bērnam nav jājūtas vienīgajam, kam tādas ir! Disleksija nav saistīta ar cilvēka vispārējām spējām (intelektu) – bērnam jāsaprot, ka, ieguldot atbilstošu darbu un saņemot līdzcilvēku atbalstu, viņš varēs īstenot daudzus no saviem dzīves mērķiem un vēlmēm.
3. Izsakieties precīzi – tiklīdz bērna grūtībām būs dots noteikts vārds, kļūs vieglāk tikt ar tām galā. Bērna informēšanai par viņa disleksiju jāklūst par pirmo soli uz palīdzības meklēšanu skolā – papildu lasīšanas stundām un atbalsta pasākumiem, kas būtu noteikti individuālajā izglītības plānā (IIP). Tiklīdz esam uzzinājuši vārdu 'disleksija', izmantosim to savā labā!
4. Skolēni ar disleksiju mēdz raizēties, ka skolotājs domā (vai domās) – viņi vienkārši par maz cenšas. Pastāstiet bērnam, ka skolotājs var daudzējādi palīdzēt gūt panākumus arī skolēniem, kam ir lasīšanas grūtības. Sakiet bērnam, ka viņš tiks iesaistīts sava IIP sastādīšanā un ka viņa ieguldījums un domas tiks uzklauti!
5. Sakiet savam bērnam, ka viņu atbalstīsiet vienmēr un visur – gan mājās, gan skolā, gan sabiedrībā.
6. Tā kā bērns ar disleksiju parasti saņem vairāk vecāku uzmanības nekā viņa brāļi un māsas, pasakiet bērnam, ka tagad darāt viņa labā to, ko vajadzības gadījumā darītu arī savu pārējo bērnu labā. Izstāstiet, ka brāļi un māsas to zina un saprot!
7. Pastāstiet bērnam, ka ir viņa paša ziņā izlemt, cik daudz par disleksiju runāt ar cilvēkiem ārpus skolas. Atgādiniet, ka pietiks pateikt, ka viņam jāmacās lasīt mazliet citādi, bet nav tā, ka viņš to nevar nemaz!
8. Nomieriniet bērnu attiecībā uz nākotni – pasakiet, ka viņš spēs sasniegt savus mērķus ar apņēmību un rūpīgu darbu. Noskaidrojiet, kādas ir bērna ieceres pēc vidusskolas – kādā augstskolā viņš vēlētos mācīties, ko grib sasniegt karjerā un pieauguša cilvēka dzīvē vispār. Aplieciniet, ka vājāka lasītprasme un rakstītprasme neliegs viņam īstenot sapņus!

¹⁰ Wright, 2014. <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/child-learning-disabilities/dyslexia/8-tips-for-introducing-dyslexia-to-your-child>, skatīts 24.05.2015.

¹¹ Turpat.

Dažās valstīs disleksiju joprojām demonizē, un cilvēkus, kuriem ir ar to jāsadzīvo, apzīmogo ar tikpat kā nedzēšamu kauna traipu. Šos negatīvos stereotipus nevar mazināt citādi, kā vien atspēkojot ar zinātniski pamatotu un precīzu informāciju. Ir svarīgi paust to, ka neuzskatāt savu bērnu par mazvērtīgāku tāpēc, ka viņam ir disleksija! Disleksija nav jūsu bērna būtība – tā ir tikai neliela daļa viņa personības, spēju un interešu kopumā. Jo ātrāk bērns to sapratīs, jo ātrāk viņš pratis pats sevi aizstāvēt gan ar mācīšanos un izglītību saistītās, gan sadzīviskās situācijās.

Kā runāt par bērna disleksiju ar pārējiem ģimenes locekļiem

Vecākiem būtu jāizstāsta pārējiem ģimenes locekļiem par bērna disleksiju tad, kad ir kļuvis acīmredzami, ka bērnam sagādā grūtības viss ar lasīšanu un rakstīšanu saistītais. Runājot par disleksiju, izsakieties precīzi – tad ģimenei būs skaidrs, ko jūs ar to saprotat, un tas mazinās stigmatas slogu! Ja jūs izturēsieties pret to kā pret neatņemamu, tomēr nebūt ne noteicošu bērna dzīves daļu, arī pārējo attieksmei vajadzētu būt tādai pašai.

Kā runāt par disleksiju ar bērna skolotājiem

Sarunas ar bērna skolotājiem var būt divpusējs process – var gadīties, ka skolotājs sāk sarunu pirmais, jo pamanījis disleksiju ātrāk nekā jūs (piemēram, ja disleksija sāk izpausties tikai tad, kad bērnam skolā jāsāk lasīt un rakstīt – tas ir gluži tipiski daudzos disleksijas gadījumos).

Saruna ar bērna skolotājiem var risināties vismaz trīs veidos.

- Jūs pamanāt, ka bērns mokās ar lasīšanu un rakstīšanu mājās, un viņam ir arī citi disleksijas simptomi. Uzsāciet sarunu ar bērna skolotājiem, izklāstiet, ko esat pamanījuši, un apvaicājieties par skolotāju novērojumiem un zināšanām par šiem jautājumiem. Ja skolotāji jūsu novērojumiem piekrīt vai tos apstiprina, ievirziet sarunu par to, kā koordinēti palīdzēt bērnam skolā.
- Bērna skolotāji jūs informē par jūsu bērna disleksijas pazīmēm un simptomiem. Pajautājiet, kādi tieši ir viņu novērojumi, simptomi un iespējamo lasīšanas grūtību pierādījumi! Vaicājiet skolotājiem, vai ir veiktas kādas pārbaudes un/vai bērna kļūdu (lasīšanā un rakstīšanā) analīze. Ja tā ir, palūdziet rakstisku iegūto rezultātu kopsavilkumu. Lūdziet arī norādes par turpmākām pārbaudēm un intervenci (jeb intensīvāku un individualizētu apmācību) lasītprasmes uzlabošanā.
- Ja jūs jau zināt, ka jūsu bērnam ir disleksija (ja iepriekš ir veikta testēšana vai arī esat mainījuši skolu un uzzinājāt par disleksiju jau iepriekšējā mācību iestādē utt.), nekavējoties informējiet bērna skolotājus un skolas administrāciju un lūdziet skolai izstrādāt jūsu bērnam rakstisku individuālo izglītības plānu.

4 Palīdzība skolas gaitās

4.1 Pildot mājasdarbus un gatavojoties skolai (Kadi Lukaņenoka)

Mājasdarbi ir nozīmīga skolas dzīves sastāvdaļa. Ir daudz paņēmienu, kā tos padarīt vieglāk paveicamus, un vairums šo paņēmienu ir svarīgi kā bērniem ar disleksiju, tā bērniem bez disleksijas.

Mājasdarbu galvenais mērķis ir vingrināties vai iedziļināties skolā jau aplūkotajās tēmās. Ja uzdevumi ir pārāk grūti un/vai pārāk gari, mājasdarbi kļūst par apgrūtinājumu gan pašam bērnam, gan arī viņa ģimenei. Ir pieejamas dažādas metodes un atbalsta veidi, kas var palīdzēt izpildīt mājasdarbus vieglāk un ērtāk.

Vispirms ir jāinformē skolotājs, ja mājasdarbi ir pārāk sarežģīti un aizņem pārāk daudz laika. Visas vienošanās starp ģimeni un skolotāju vienmēr ierakstāmas individuālajā izglītības plānā (IIP), t. i.:

- kādā veidā skolotāji uzdod mājasdarbus (izsniedzot vienkāršotas kopijas, izmantojot digitālus vai audio formātā ierakstītus mācību materiālus, utt.);
- iespējamā dažādu vizuālu metožu izmantošana, prezentējot uzdevumus skolēniem (*Power Point* prezentācijas, shēmas, uzdevumi ar aizpildāmiem tukšiem laukumiem utt.);
- samazināts mājasdarbu daudzums.

1. Lasīšana

- **Digitāli teksti.** Jāņem vērā, ka bērnam ar disleksiju ļoti grūta šķiet pat vienkāršu tekstu lasīšana, tāpēc labs risinājums ir izmantot digitālās grāmatas vai arī ieskenēt uzdotos tekstus, lai bērns varētu tos "izlasīt ar ausīm" – ar datora un runas sintēzes programmu palīdzību.
- **Lasīšana priekšā.** Ja nav pieejamas digitālas vai audio mācību grāmatas, vecāki var nepieciešamo materiālu nolasīt priekšā paši.
- **Strukturētu tekstu izmantošana.** Teksts, kas ir strukturēts, izceļot svarīgāko treknrakstā, ar atzīmēm, krāsām un/vai attēliem, var ļoti palīdzēt izprast grāmatas saturu. Šādā tekstā bērns viegli spēs atrast galvenos elementus, un mācīšanās kļūs vienkāršāka.
- **Vienkāršoti teksti.** Mācību vielu var vienkāršot gan vārdu un teikumu, gan visa teksta līmenī. Vienkāršotu tekstu bērns varēs izlasīt un izprast ar ievērojami mazāku piepūli.

2. Rakstīšana

- **Teksta grafiska organizēšana.** Izmantojiet shēmas, tabulas, diagrammas, plānus ar punktiem, utt., lai palīdzētu bērnam radīt savas idejas un argumentus un sastādīt rakstāmā darba plānu.

- **Teksta labošanas rīki** (angliski – *spell checkers*) palīdz izlabot pareizrakstības kļūdas datorrakstā.
- **Izmantojiet datoru!** Rakstīšanas grūtību (disgrāfijas) gadījumos palīdzēs dators, kas aprīkots ar teksta redaktoru un teksta labošanas rīkiem. Vēl labāk var palīdzēt runas sintēzes programma. Optimālais risinājums būtu programmatūra, kas pārvērš runu tekstā (angliski – *speech-to-text*).
- **Nesteidzieties!** Labāk iedrošināt bērnu padarīt darbu labi, nevis padarīt to ātri.

Mājasdarbu pildīšanas laika organizēšana

- **Ierasta kārtība.** Ir ļoti vērtīgi ieplānot, kādā secībā ik dienas tiks pildīti mājasdarbi. Ļoti noderīgs ir netālu no rakstāmgalda piekārts rakstisks plāns.
- **Plāns.** Jūs varat kopā ar bērnu uzzīmēt tabulu, kurā atainota informācija par dažādiem mācību priekšmetiem (tos var apzīmēt ar simboliem, lai bērnam ir vieglāk šo informāciju paturēt atmiņā) un to sarakstu nedēļas gaitā.
- **Materiālu organizācija.** Skolas materiālus ieteicams sadalīt pa mācību priekšmetiem un tēmām un sakārtot atsevišķās mapēs; ļoti palīdz arī dažādu krāsu piešķiršana atšķirīgiem priekšmetiem.
- **Vide.** Mācību vietai vēlams būt klusai, ar pietiekami plašu darba virsmu; visiem vajadzīgajiem piederumiem (zīmuliem, kartēm, datoram, vārdnīcām, uzzīņu literatūrai utt.) jābūt turpat pa rokai.
- **Laika organizācija.** Ir ļoti svarīgi sadalīt skolas darbu paveicamos, saprātīgā laikā izpildāmos uzdevumos un ieturēt pauzes starp tiem. Bērni ar disleksiju bieži zaudē motivāciju, ja mājasdarbu ir pārlietu daudz.
- **Norādes par mājas darbiem.** Ja skolēns uzdoto kārtīgi neieraksta dienasgrāmatā, jums jālūdz, lai skolotājs iedod rakstisku informāciju par mājas darbiem. Ja skolā izmanto elektroniskās dienasgrāmatas (Latvijā – e-klasi), pārliecinieties, ka jūsu bērns prot to lietot un dara to regulāri.
- **Saziņa ar skolotājiem.** Vienmēr ir derīgi stiprināt saikni starp skolotājiem, skolēnu vecākiem un skolēniem ar disleksiju, lai kopīgiem spēkiem paveiktu vairāk un labāk! Tiekoties ar bērna skolotājiem, centieties izturēties neitrāli un, runājot par problēmām un sarežģījumiem, vienmēr miniet konkrētus piemērus.
- **Atgriezeniskā saite.** Ir ļoti svarīgi izturēties atzinīgi un novērtēt padarīto darbu, kad bērns ir paveicis mājasdarbus apmierinoši. Konkrēti pasakiet, ko bērns ir izdarījis labi! Ja viņš ir kļūdījies, neaizrādiet par kļūdām, bet pārrunājiet paņēmienu, kā tās labot.
- **Brīvais laiks.** Mācībām nevajadzētu aizņemt visu brīvo laiku pēc skolas; ir svarīgi atstāt pietiekami daudz laika patīkamām nodarbēm (sportam, draugiem utt.).

4.2 Atbalsts skolā (Kadi Lukaņenoka)

Vecākiem, kuru bērnam ir disleksija, jālūdz skola un skolotāji sagatavot bērnam IIP.

- **Individuālais izglītības plāns (IIP).** IIP ir dokuments, ko skolotāji sastāda pēc pārrunām ar bērna vecākiem un speciālistiem, kuri ir iesaistīti bērna izglītošanā. Šā plāna mērķis ir oficiāli dokumentēt paņēmienus un metodes, ko skola ir nolēmusi izmantot, lai nodrošinātu to, ka jūsu bērna mācības būs efektīvas un netiks mainīts skolas programmas saturs.
- **Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT).** Skolai jāgādā par to, lai jūsu bērnam būtu pieejams dators, turklāt, ja iespējams, klases telpā.
- Skolotājiem vajadzētu sagatavot tradicionālajām mācību vielas prezentēšanas metodēm **alternatīvus veidus**, piemēram, shēmas ar svarīgākajiem jēdzieniem, diagrammas u. tml. Skolotājiem jāiedrošina bērns izmantot šīs metodes kā skolā, tā mājās.
- **Atbalsta pasākumi.** Jūsu bērnam būtu vajadzīgas papildu kompensējošās nodarbības un eksāmeni. Viņū nedrīkstētu: piespiest skaļi lasīt klasē; pakļaut mācību pārbaudījumiem, iepriekš par to nebrīdinot; piespiest iegaumēt reizrēķina tabulas utt. Skolas uzdevumiem un semestra noslēguma pārbaudījumiem jāatvēr papildu laiks, arī visos gala pārbaudījumos jānodrošina tādi paši atbalsta pasākumi.

4.3 Kompensējošie rīki (Kadi Lukaņenoka)

Kompensējošie rīki ir tie, kas palīdz jūsu bērnam paveikt sarežģītus uzdevumus, kompensējot disleksijas radītās grūtības. Lai tādējādi uzlabotu bērna prasmes un viņš varētu realizēt savu potenciālu, noder gan IKT, gan tradicionālie izglītības procesā izmantojamie līdzekļi.

Ja kompensējošos rīkus izmanto efektīvi un individualizēti, tie var palīdzēt jūsu bērnam attīstīt spēju mācīties patstāvīgi. Daži no šiem rīkiem ir:

- shēmas ar svarīgākajiem jēdzieniem;
- reizrēķina tabula;
- diktofons stundu vielas ierakstīšanai, lai skolēnam nebūtu pašam jāveido pieraksti;
- kalkulators;
- diagrammas un tabulas (piemēram, gramatikas likumiem vai ģeometrijai);
- runas sintēzes programma, lai mācību vielu varētu noklausīties;
- programmas runas pārvēršanai tekstā (gan dzimtajā valodā, gan svešvalodās);
- audio mācību grāmatas;
- drukāšanas (angliski – *touch typing*) apmācības programmatūra un/vai tiešsaistes programmas.

4.4 Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (IKT) skolēniem ar disleksiju (Aurora Pučo, Brunella Paskvīno)

Mūsdienu tehnoloģijas ļoti būtiski palīdz cilvēkiem ar disleksiju. Tehnika palīdz veikt uzdevumus, izpildot vienkāršu automātisku darbību virknes, kuras skolēniem ar disleksiju ir sarežģīti veikt pašiem.

Datoru izmantošanai tomēr nevajadzētu kļūt par skolēna ar disleksiju atšķirības zīmi jeb stigmatu – tam jābūt darbarīkam kā individuālā, tā grupas līmenī. Īpaši mēs iesakām tabulā minētos IKT rīkus¹².

IKT	RĪKA APRAKSTS
Teksta redaktors	Teksta redaktors ar teksta labošanas rīkiem un runas sintēzes programmatūru.
Runas sintezators, digitālas grāmatas, multimediju vārdnīcas un enciklopēdijas	Ļauj klausīties digitālu tekstu
Skeneris, OBA (optiskā burtu atpazīšanas programmatūra, angļiski – <i>optical character recognition, OCR</i>)	Programmatūra, kas pārveido ieskenētu tekstu no PDF formāta DOC formātā, lai to varētu lasīt balss sintēzes programma.
Runas atpazīšanas programmatūra	Šī programma pārvērš digitālā tekstā runātus vārdus.
Internets	Viegli pieejamu mācību materiālu avots; saturu var izlasīt ar runas sintezatora palīdzību.

¹² Tālāk redzami IKT ieteikti saskaņā ar Itālijas likumu par disleksiju (Nr. 170/2010) – „Noteikumi par specifiskiem mācīšanās traucējumiem skolas vidē”.

5 Lasītapmācība (Eva Birzniece, Toms Šmits)

Ievads

Kad jūsu bērns sāk iet skolā, viņš mācās lasīt. Vēlāk lasīšanu vairs nemācās tikai lasīšanas pēc, jo tā kļūst par veidu, kā iegūt informāciju, tātad zināšanas, – mēs lasām, lai mācītos. Vecākiem ir svarīgi saprast, ka lasīšana un mācīšanās lasīt neietilpst dabīgajā cilvēka attīstībā tā, kā, piemēram, runāšana vai staigāšana. Mācīšanās lasīt ir process, un tas ietver divus būtiskus komponentus – valodas attīstību un teksta dekodēšanu jeb spēju cilvēka runu, kas kodēta ar burtiem, atkal pārvērst par runu. Ja viena no šīm komponentiem trūkst, cilvēks nevar iemācīties lasīt. Par laimi, cilvēku, kam ir tik nopietnas valodas attīstības problēmas un/vai tāds teksta dekodēšanas spēju trūkums, ka viņi vispār nespēj iemācīties lasīt, ir ļoti maz.

Šajā rokasgrāmatas daļā aprakstīts, kāda ir laba lasītapmācība un kā noskaidrot, vai jūsu bērna skola lasītprasmes mācīšanā izmanto gana efektīvas metodes. Uzzināsi arī to, kā paši varat pamanīt pazīmes, kuras liecina, ka jūsu bērnam lasītprasmes apguve sagādā grūtības. Visbeidzot šajā nodaļā izskaidrota uz zinātniskiem pierādījumiem balstīta izlīdzinošā apmācība skolēniem ar disleksiju un piedāvātas iespējas, kā sadarboties ar bērna skolotāju, lai nodrošinātu to, ka bērns saņem atbilstošu, tieši viņam izstrādātu izlīdzinošo apmācību.

Izlasījuši šo nodaļu, jūs labāk sapratīsiet, kā novērtēt to apmācību un palīdzību, ko saņem jūsu bērns, un kā iestāties par bērna tiesībām uz viņam vispiemērotāko mācību procesu.

Lasītapmācība

Mūsdienās daudzās valstīs ir uzkrātas pētnieciski pierādītas un praksē izmantotas metodes un zināšanas par to, kā mācīt lasīt. Šī izpratne iegūta, pateicoties ļoti labiem pētījumiem, kas veikti alfabētiskajās valodās – piemēram, igauņu, latviešu, itāļu, angļu, vācu u. c. –, kuru pierakstā noteiktu valodas skaņu vienmēr apzīmē viens vai vairāki burti, šīm sakarībām nemainoties dažādos vārdos.

Tātad alfabētiskās valodas ir tās, kuras valodas skaņu attēlošanā izmanto simbolus, kurus sauc par burtiem. Ja jūsu bērns saprot valodu, viņš var apgūt lasītprasmi, iemācoties saskatīt latviešu valodai raksturīgo īpašo sakarību starp burtiem un skaņām.

Amerikāņu zinātnieki Viljams Tanmers un Veslijs Hūvers (*W. E. Tunmer & W. A. Hoover*) savā 1992. gadā veiktajā pētījumā ir analizējuši to, kā cilvēki iemācās lasīt, un secinājuši, kādas kognitīvas prasmes ir iesaistītas šajā procesā. **Lai arī lasīšanā ārkārtīgi nozīmīgas ir kognitīvās prasmes un fiziskās spējas (piemēram, atmiņa, orientācija, acu kustības), šo spēju attīstīšana vien neļauj iemācīties lasīt.** Tādēļ ir ļoti svarīgi apzināties, ka lasīšanu iemāca lasot, bet rakstīšanu – rakstot; tās nevar apgūt, darot ar lasīšanu un rakstīšanu nesaistītas lietas, piemēram, nodarbojoties ar smilšu, mūzikas, Deivisa vai jebkuru citu terapiju, trenējot līdzsvaru un acu kustības vai arī ievērojot kādu īpašu diētu.

2000. gada ASV Nacionālās lasītprasmes grupas ziņojums

1997. gadā ASV sadarbībā ar Valsts bērnu veselības institūtu tika izveidota valdības speciālistu grupa, ko nosauca par Nacionālās lasītprasmes grupu (NLG). Šīs grupas speciālisti veica metapētījumu par lasīšanas apguvi, izvērtējot vairāk nekā 100 000 citu pētījumu. Trīs gadus NLG pārskatīja visus nozīmīgākos, labāk izstrādātos un svarīgākos pētījumus par labu lasītāpmācību¹³.

Svarīgākais slēdziens NLG 2000. gada ziņojumā bija tas, ka vienīgā efektīvā pieeja ir **tieša specifiskā lasītāpmācība** (angliski – *direct specific reading instruction*) – fonoloģijā balstīta lasītāpmācības metodika, kuru veido pieci lasīšanas procesa komponenti un apmācības metodes, kas īpaši pielāgotas katra konkrēta skolēna vajadzībām.

Ir ļoti svarīgi saprast, ka lasītāpmācības – mācīšanas un mācīšanās galvenais mērķis ir saprast tekstu valodas nozīmē, t. i., lasītā izpratne (angliski - *reading comprehension*).

Pieci labas lasītprasmes komponenti

Iepazīstoties ar ļoti daudziem pētījumiem par lasītprasmi un izvērtējot visus lasīšanas procesa komponentus, NLG secināja, ka galvenie lasīšanas procesa komponenti ir šādi.

1. **Fonemātiskā dzirde** – lasītājs saprot, ka vārdi sastāv no atsevišķām skaņām jeb fonēmām un cilvēkam piemīt spēja šīs skaņas nošķirt un ar tām rīkoties (manipulēt). Šī spēja ir alfabētiskā principa pamatā; alfabētiskais princips, ko apgūst lasītājs iesācējs, nozīmē, ka katru valodas skaņu reprezentē viens vai vairāki burti.

Metodes vājas fonemātiskās dzirdes uzlabošanai

- Iemāciet bērnam atpazīt skaņas runātos vārdos – lūdziet nošķirt un nosaukt pirmo, otro, pēdējo utt. skaņu vārdā. Sāciet ar īsiem un vienkāršiem vārdiem, izrunājiet tos, uzsverot un pārspilējot katru skaņu. Tad lūdziet bērnu nosaukt noteiktu skaņu. Sāciet ar pirmo un/vai pēdējo skaņu vārdā. Kad bērnam izdodas tās precīzi atpazīt, izvēlieties skaņas vārdu vidū. Katru uzdevumu atkārtojiet daudzas reizes – bērni labāk mācās tad, ja mācību metodes viņiem ir pazīstamas un ierastas.
- Iemāciet bērnam nošķirt skaņas vārdā (lai to izdarītu, bērnam vēl nav jāpazīst burti). Nosauciet īsu, vienkāršu vārdu, izrunājot to skaidri, pēc tam lūdziet nošķirt visas skaņas, ko bērns vārdā saklausījis, piem., vārdā 'māja' bērns nošķirs skaņas /m/-/ā/-/j/-/a/.
- Iemāciet bērnam sapludināt skaņas vārdā! Nosauciet atsevišķas īsa, vienkārša vārda, piemēram, 'suns', skaņas, katru skaņu izrunājot lēni un pārspilēti, kā arī ar pirkstiem parādot skaņu skaitu – /s/-/u/-/n/-/s/.

¹³ National Institute for Child Health and Human Development, 2000.

- Kad bērns spēj sadalīt skaņās un sapludināt īsus un vienkāršus vārdus, turpiniet ar garākiem! Šīs metodes palīdzēs bērnam saprast, ka ikviens vārds sastāv no skaņu savienojumiem un katru skaņu reprezentē burts vai burtu kombinācija.
2. **Fonika** ir spēja reprezentēt katru valodas skaņu ar burtu vai vairākiem burtiem. Bērnam būtu jāsaprot, ka vārdi veidojas no atsevišķu skaņu kombinācijām. Cilvēks, kas ir to aptvēris, var viegli nosaukt pa skaņām vārdus, ko nekad agrāk nav ne redzējis, ne dzirdējis.

Metodes fonikas zināšanu uzlabošanai

- Ļoti skaidri iemāciet bērnam, kādi burti vai burtu kombinācijas reprezentē katru valodas skaņu!
 - Kad bērns sāk mācīties angļu valodu, iemāciet, ka angļu valodā dažas skaņas var reprezentēt ar dažādām burtu kombinācijām. Izmantojiet angļu valodas mācību grāmatu, kas tieši māca foniku.
3. **Lasīšanas temps** (angliski – *fluency*) – spēja dekodēt tekstu precīzi, ātri un ar saturam atbilstošu izteiksmi¹⁴.

Metodes lasīšanas tempa uzlabošanai

- Efektīvs veids, kā padarīt lasīšanu raitāku, ir atkārtota lasīšana prasmīga lasītāja vadībā (angliski – *monitored reading*). Tas nozīmē, ka bērns lasa to pašu tekstu vairākas reizes, līdz spēj to izlasīt bez kļūdām. Vispirms prasmīgais lasītājs nolasa bērnam priekšā izvēlēto tekstu (tam ir jāatbilst bērna funkcionālajam lasītprasmes līmenim – t. i., šajā tekstā bērns nedrīkst kļūdīties vairāk nekā 10 reizes 100 vārdos). Tad prasmīgais lasītājs seko bērna lasījumam un atzīmē visas kļūdas. Pēc tam prasmīgais lasītājs kopā ar bērnu pārskata kļūdas un palīdz izlasīt vārdus pareizi. Tad bērns vēlreiz izlasa to pašu tekstu. Tas palīdz bērnam automatizēt dotā teksta vārdus – lai tas notiktu, cilvēkam ar disleksiju nepieciešams vārdus redzēt un izlasīt vairāk reižu nekā vidusmēra lasītājam. Var gadīties, ka teksts jālasa piecas līdz astoņas reizes, līdz skolēns to var izlasīt bez kļūdām (kamēr tipiskam lasītājam pietiek ar 3 – 4 reizēm).
4. **Vārdu krājums** – tie ir vārdi, kas cilvēkam jāzina, lai spētu noteiktā valodā sazināties un lasīt¹⁵. Vārdu krājumam ir divas daļas – mutiskais vārdu krājums un lasīšanas vārdu krājums. Vārdu krājums ir ļoti svarīgs, lai izprastu lasīto tekstu, – nesaprotot daudzus vārdus, nav iespējams saprast, kas ir izlasīts.

Vārdu krājuma palielināšanas metodes

- Bērna vārdu krājumu jūs varat palīdzēt paplašināt tieši vai netieši. Tieši – tas nozīmē, ka jūs viņu atbalstāt to jauno vārdu un terminu apgūšanā, kuri parādās mācību grāmatās un vārdnīcās. Netiešais veids, kā paplašināt bērna vārdu

¹⁴ Put reading first, 2003, 22.

¹⁵ Turpat, 34.

krājumu, ir lasīt viņam priekšā vai arī bērnam pašam lasīt daudz un intensīvi (kas skolēnam ar disleksiju nav tik vienkārši).

- Vēl viens veids, kā paplašināt vārdu krājumu, ir izmantot mācību audiogrāmatas (latviešu valodā tādas nav izveidotas) vai daiļliteratūras audiogrāmatas. Abējādi var darboties arī ar runas sintezatoru – gan bērna dzimtajā valodā, gan tajās svešvalodās, kuras bērns jau prot.

5. Teksta **izpratne** ir galvenais iemesls, kālab mēs lasām, jo bez izpratnes nemaz nav jēgas lasīt vārdus. Mēs lasām tālab, lai saprastu!

Izpratnes uzlabošanas metodes

- Mudiniet bērnu pamanīt nesaprotamus vārdus, frāzes, teikumus vai rindkopas! Lai spētu noteikt, kur atrodams nesaprašanas cēlonis, bērnam jāprot identificēt nesaprotamā teksta fragmenta sākumu – tad prasmīgais lasītājs var šīs teksta daļas paskaidrot.
- Vēl divi efektīvi izpratnes uzlabošanas paņēmieni ir jautājumu uzdošana par tekstu un atbildēšana uz jautājumiem. Lieciet bērnam izdomāt jautājumus par nupat izlasīto tekstu un uzdot tos citiem! Tieši tāpat tekstu izprast palīdz arī atbildēšana uz citu izdomātiem jautājumiem.

NLG grupas darbs ļāva secināt, ka labā lasītāpmācības programmā vajadzētu būt iekļautām nodarbībām, kas attīsta sešas pamatprasmes:

- skaidrai fonemātiskās dzirdes trenēšanai;
- sistemātiskai fonikas un skaņošanas mācībai;
- lasīšanas tempa uzlabošanas metodēm;
- izpratnes uzlabošanas paņēmieniem;
- kontrolētai lasīšanai balsī;
- vārdu krājuma paplašināšanai.

Tātad jebkurai efektīvai lasītāpmācības programmai vajadzētu ietvert visas piecas lasīšanas procesa sastāvdaļas un vingrināt visas sešas prasmes. Ja kāda no šiem komponentiem trūkst vai arī ar to netiek strādāts tieši, var gadīties, ka lasītāpmācības programma nebūs tik efektīva, kā tai vajadzētu būt.

Novērtējums – kā bērnam veicas

Pat tad, ja lasītāpmācības programmā ir ietverti visi minētie komponenti, jaunākajās klasēs ir svarīgi bērna lasītprasmes līmeni novērtēt gana bieži. Nepietiek ar formālajām (Latvijā – parasti tikai lasīšanas tempa) pārbaudēm, ko bērns kārto vienu vai divas reizes gadā. Skolai novērtējums jāsniedz regulāri, un vecāku uzdevums būtu tam sekot.

Novērtējums var izpausties pavisam vienkārši – bērna skolotājs noklausās viņa lasījumu, atzīmē kļūdas un pieraksta, cik vārdus minūtē bērns izlasījis. Pārbaudes rezultāti jāsalīdzina ar klasesbiedru rezultātiem. Ja bērna lasītprasme ir izteikti zemāka par klases vidējo rādītāju, skolotājam tas jums jāpaziņo.

Kā zināt, ka lasīšana bērnam sagādā grūtības

Vairums vecāku ļoti labi pamana, ka bērnam neveicas skolā, sevišķi pirmajos mācību gados. Mēs zinām, ja bērnam ir sliktas atzīmes, viņš nepilda mājasdarbus vai pat atsakās iet uz skolu. Tomēr dažreiz nopietnas problēmas nav tik acīmredzamas.

Neatkarīgi no tā, vai jūsu bērna problēma jau ir pamanāma, vai arī jūs vienkārši vēlaties uzmanīgāk sekot viņa mācību darbam – lūk, divi ieteikumi, kā saprast, ka bērnam ir radušās grūtības!

○ **Regulāri klausieties, kā bērns lasa!**

Vai bērnam ir grūti izlasīt savam vecumam atbilstošu tekstu? Ja tā ir, jums jārunā ar bērna skolotāju.

● **Grūtības var saklausīt dažādos veidos – pieminēsim divus no tiem:**

- 1) bērns kļūdās vairāk nekā 10 reizes 100 izlasītos vārdos tekstā, ko jau reiz ir lasījis;
- 2) bērns konsekventi pieļauj vienu un to pašu kļūdu un, šķiet, neatceras vārdu, ko nupat ir izlasījis. Piemēram, viņš ar mokām ir dekodējis kādu vārdu, taču nākamajos teikumos to atkal lasa ar lielām grūtībām – it kā nemaz nebūtu to nupat jau redzējis/lasījis.

○ **Regulāri apskatiet bērna rakstu darbus!**

- Mēs saprotam, ka bērni kļūdās un var strādāt pavirši, tomēr, ja redzat, ka jūsu bērna rokraksts ir visai "sarežģīts", tad, pirms vainojat viņu slinkumā, vajadzētu aprunāties ar skolotāju, lai noskaidrotu, vai arī skolā ir novērots, ka rakstīšana bērnam sagādā grūtības.

Ko var un vajadzētu jautāt?

Iespējams, ka jūs māc bažas par to, vai jūsu bērna lasīšanas mācība ir pietiekami laba, neatkarīgi no tā, vai lasīšana viņam šķiet sagādājam grūtības vai ne.

Jūs varat apvaicāties skolotājam vai skolas administrācijai...

- Kāda veida lasīšanas mācību izmanto mūsu skolā?
- Vai tiek mācīti visi lasīšanas komponenti? Piemēram: „Lūdzu, pastāstiet, kādi ir pieci lasīšanas komponenti un kā māca katru no sešām prasmēm?”
- Lūdzu, izstāstiet, kā jūs (piemēram) trenējat lasīšanas tempu?
- Cik bieži tiek novērtēta mana bērna lasīšanas prasme? Kādi ir viņa (vai viņas) rezultāti, salīdzinot ar pārējiem? Kā bērna lasīšanas prasme mainījusies laika gaitā?

Tas, protams, ir tikai sarunas sākums. Jums būtu jāpagatavojas uzdot padziļinātus jautājumus un lūgt skolai izskaidrot sistēmu, kādu tā izmanto lasīšanas mācībā. Ja nesaņemam

izsmeļošas atbildes vai arī saņemtās atbildes jūs neapmierina, padomājiet, vai un kur varētu nodrošināt savam bērnam piemērotāku mācību procesu.

Efektīva izlīdzinošā apmācība lasīšanas grūtību gadījumā

Mums ir ļoti paveicies, ka ir jau daudz pētījumu¹⁶ un informācijas par to, kā palīdzēt bērniem, kuriem ir grūti un ļoti grūti iemācīties lasīt. Tas mums palīdz uzdot profesionāliem pareizos jautājumus un veltīgi netērēt laiku metodēm, kas ir neefektīvas un maksā naudu, turklāt lielu naudu (piemēram, Deivisa metodei vai citām terapijām, kuru gaitā iztērēsim daudz bērna laika un vecāku līdzekļu, bet beigās visi būs vīlušies).

Ne visās skolās ir vienāda sistēma izlīdzinošās lasīšanas apmācības īstenošanai

Dažās skolās mēdz sniegt palīdzību katram bērnam ar grūtībām, bet citu pārstāvji var uzstāt, lai bērnam tiktu veiktas pārbaudes un konstatēti lasīšanas traucējumi vai disleksija. Jāzina arī, ka dažās skolu sistēmās sāk ar pedagoģisko intervenci jeb intensīvu un individualizētu apmācību skolēnu grupā un tikai tad, ja tā nepalīdz, bērnam sniedz individuālu palīdzību.

Tomēr mums vajadzētu spēt noteikt, vai konkrētajā gadījumā izmantotā pedagoģiskā intervence ir balstīta uz pētnieciski pierādītu lasīšanas apmācības metodiku, vai arī tā – diemžēl – ir tikai haotisks novecojušu pedagoģijas paņēmienu kopums, kas nebūt neuzlabo bērna lasītprasmi.

Kā pazīt labu izlīdzinošo lasīšanas apmācības programmu?

Gan pētījumi, gan prakse liecina, ka efektīvas lasīšanas apmācības programmas skolēniem ar lasīšanas grūtībām ir tās programmas, kurās iekļautas **multisensoras metodes** – metodes, kas lasīšanas apmācībā un rakstīšanas apmācībā iesaista visas maņas. Šāda metode ir iedarbīga, kad bērns mācās lasīt un rakstīt.

Gluži tāpat kā laba vispārīgā lasīšanas apmācība, arī efektīva izlīdzinošā apmācība ietver iepriekš minētos piecus komponentus un uzlabo sešas prasmes. Atšķirība no nespecifiskas jeb valodas veseluma pieejas ir tā, ka **izlīdzinošā apmācība ir diferencēta – tā tiek pielāgota bērna specifiskajām grūtībām un to līmenim**. Nepietiek pateikt: "Lasi vairāk!" Nav jēgas arī visiem klases vai logopēdiskās grupas skolēniem darīt vienu un to pašu, piemēram, nodarboties ar skaņu analīzi. Var gadīties, ka vienam konkrētam skolēnam tā nesagādās nekādas grūtības, bet tikmēr vispār netiks strādāts ar viņa salīdzinoši vājajām lasīšanas prasmēm – dekodēšanu un lasīšanas tempu.

¹⁶ Galuschka, Ise, Krick, & Schulte-Körne PLoS One. 2014 Feb 26;9 (2).

(<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0089900>); Blachman, 1994, *What we have learned from longitudinal studies of phonological processing and reading, and some unanswered questions*: Journal of Learning Disabilities, 27, 287–291.

Ikvienai metodei vajadzētu būt efektīvai – tai būtu jāattīsta skolēna prasmes. Lai redzētu, vai metode ir efektīva, jāvērtē skolēna izaugsme. Katrai izmantotajai metodei saprātīgā laikā jāmaina skolēna sniegums – parasti tam būtu jāuzlabojas divu triju mēnešu laikā¹⁷.

Kopumā – jo ātrāk disleksiju diagnosticē un jo ātrāk uzsāk izlīdzinošo apmācību, jo labākas ir skolēna sekmes lasīšanā! Pētījumi rāda, ka skolēni, kuru lasīšanas grūtības pamana no 1. līdz 3. klasei, spēj apgūt lasītprasmi tikpat labi kā viņu vienaudži. Daudzi lasītapmācības intervences pētījumi pierāda, ka „visātrāk ieguvums redzams pirmajās 12 mācību stundās; arī pēc tam prasmes progresē, tomēr skolēniem, vecākiem un skolotājiem var šķist, ka tas notiek ļoti lēni”¹⁸. Savukārt skolēni, kuru disleksiju pamana pēc 3. klases, tikai retumis spēj pilnībā pārvarēt lasītprasmes līmeņa atšķirības. Lai iemācītos lasīt raiti, viņiem var būt nepieciešami divi līdz trīs gadi intensīvas un individuālas lasītapmācības (40 minūtes dienā nelielā grupā vai individuāli).¹⁹

¹⁷ Torgesen, Alexander, Wagner, Rashotte, Voeller, & Conway, 2001.

¹⁸ Moats, & Dakin, 2008, 67-68.

¹⁹ Turpat, 68.

Atsauces

1. Anthony, J. L., Lonigan, C. J., Driscoll, K., Phillips, B. M., & Burgess, S. R. (2003). Phonological sensitivity: A quasi-parallel progression of word structure units and cognitive operations. *Reading Research Quarterly*, 38(4), 470-487.
2. Baddeley, A. (2007). *Working Memory, Thought, and Action*. New York: Oxford University Press.
3. Baumel, J. *Survival tips for parents: when the going gets rough, taking care of yourself can help you take care of your child*. Retrieved 10. 1. 2015 from <http://www.greatschools.org/special-education/support/563-survival-tips-for-parents.gs>.
4. Beneventi, H., Tønnessen, F. E., Erslund, L., & Hugdahl, K. (2010). Executive Working Memory processes in dyslexia: Behavioral and fMRI evidence. *Scandinavian Journal of Psychology*, (51), 192-202.
5. Blachman, B. A. (1994). What we have learned from longitudinal studies of phonological processing and reading, and some unanswered questions. *Journal of Learning Disabilities*, 27 (5), 287.
6. Brunswick, N., McDougall, S., & de Mornay Davies, P. (2010). *Reading and Dyslexia in Different Orthographies*. East Sussex, Oxford: Psychology Press.
7. Demonet, J.-F., Taylor, M. J., & Chaix, Y. (2004). Developmental dyslexia. *The Lancet*, 363(May 1), 1451-1460.
8. Everatt, J., Steffert, B., & Smythe, I. (1999). An Eye for the Unusual: Creative Thinking in Dyslectics. *Dyslexia*, (5), 28 - 46.
9. Galuschka, K., Ise, E., Krick, K., & Schulte-Körne, G. (2014). Effectiveness of Treatment Approaches for Children and Adolescents with Reading Disabilities: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *PLoS ONE*, 9(2), e89900. doi:10.1371/journal.pone.0089900.
10. Gathercole, S. E., & Holmes, J. (2014). Developmental Impairments of Working Memory: Profiles and Interventions. *Perspectives on language and literacy*, 40(2), 36-39.
11. Mather, N., & Wendling B. J. (2012). *Essentials of Dyslexia Assessment and Intervention*. New Jersey: John Wiley and Sons.
12. Menghini, D., Finzi, A., Caresimo, G. A., & Vicari, S. (2011). Working Memory Impairment in Children With Developmental Dyslexia: Is it Just a Phonological Deficit? *Developmental Neuropsychology*. 36(2), 199-213.
13. National Institute of Child Health and Human Development. (2000). *Report of the National Reading Panel. Teaching children to read: an evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction*. Retrieved 21. 12. 2014 from <http://www.nichd.nih.gov/publications/nrp/smallbook.htm>.
14. Nicolson, R. I., & Fawcett, A. J. (2008). *Dyslexia, Learning, and the Brain*. Cambridge, London: Massachusetts Institute of Technology.
15. Palmer S. (2000). Working memory: A developmental study of phonological recoding. *Memory*, 8(3), 179-193.
16. Pickering, S. J. (2001). The development of visuo-spatial working memory. *Memory*, 9(4/5/6), 423-432.
17. *Put Reading First. The Research Building Blocks for Teaching Children to Read. Kindergarten Through Grade 3*. (2003) Second Edition, June 2003, National Institute for Literacy, 22.
18. Reid, G. (2003). *Dyslexia: A Practitioner's Handbook*. Chichester: John Wiley & Sons.
19. Shaywitz, S. (2005). *Overcoming Dyslexia*. Toronto: Random House.
20. Snowling, M. J. (2000). *Dyslexia*. Oxford, Malden: Blackwell Publishers.
21. Stein, J. (2001). The Magnocellular Theory of Developmental Dyslexia. *Dyslexia*. (7), 12-36.
22. Stein, J., & Kapoula, Z. (2012). *Visual Aspects of Dyslexia*. Oxford: Oxford University Press.
23. *The Yale Center for Dyslexia and Creativity*. Retrieved 10. 1. 2015. from <http://dyslexia.yale.edu/parents.html>.
24. Torgesen, J. K., Alexander, A. W., Wagner, R. K., Rashotte, C. A., Voeller, K. K. S., & Conway, T. (2001). Intensive remedial instruction for children with severe reading disabilities? Immediate and long-term outcomes from two instructional approaches. *Journal of Learning Disabilities*, 34(1), 34.
25. Tunmer, W. E., & Hoover, W. A. (1992). Cognitive and linguistic factors in learning to read. In Gough, P. B., L. C. Ehri, L. C. , & Treiman, R. (Eds.). *Reading Acquisition*. Hillsdale, NJ: Earlbaum, pg. 175 -2014.
26. Vellutino, F. R., Fletcher, J. M., Snowling, M. J., & Scanlon, D. M. (2004). Specific reading disability (dyslexia): what have we learned in the past four decades? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(1), 2-40.
27. Wright, L. W., (2014). *8 Tips for Introducing Dyslexia to Your Child*. Retrieved from <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/child-learning-disabilities/dyslexia/8-tips-for-introducing-dyslexia-to-your-child>.

Resursi par disleksiju, lasītapmācību, atbalsta pasākumiem un IKT

Vispārīga informācija (definīcija, simptomi, izplatība)

1. Sally Shaywitz *"Overcoming Dyslexia"*, Vintage Books, New York, 2013.
2. Luisa Cook Moats, Karen E. Dakin *"Basic Facts About Dyslexia & Other Reading Problems"*, The International Dyslexia Association, Baltimore, Maryland, 2008.
3. Abigail Marshall *"The Everything Parent's Guide To Children With Dyslexia: All You Need To Ensure Your Child's Success"*, Adams Media, Avon, Massachusetts, 2004.
4. International Dyslexia Association, Frequently Asked Questions About Dyslexia, <http://www.interdys.org/FAQ.htm> (31.10.2014)

Laba lasītapmācība un atbalsta pasākumi

1. *Put Reading First. The Research Building Blocks for Teaching Children to Read. Kindergarten Through Grade 3.* Second Edition, National Institute for Literacy, 2003.
2. Marcia K. Henry. *"Unlocking Literacy. Effective Decoding & Spelling Instruction"*, Paul. H. Brookes Publishing Co, Baltimore, 2003. (also good for teaching English as a foreign language)
3. *International Dyslexia Association, Information on Interventions and Instructions* <http://www.interdys.org/InsInt.htm> (31.10.2014)
4. Gavin Reid. *"Dyslexia. A Practitioner's Handbook"*, third edition, John Wiley & Sons Ltd., 2003.
5. Arlene R. H. Pincus, ed. *"Tips from the Experts: A Compendium of Advice on Literacy Instruction from Educators and Researchers"*, The International Dyslexia Association, New Jersey.
6. *International Dyslexia Association, foreign language acquisition*, <http://www.interdys.org/ewebeditpro5/upload/AtRiskStudentsForeignLanguage2012.pdf> (31.10.2014)
7. Anna Cashwell Tuley. *"Never Too Late to Read"*, York Press, Baltimore, Maryland, 1998.
8. Self-Study-Course «Dyslexia for Teachers of English as a Foreign Language». <http://www.dystefl.eu/index.php?id=20> (31.10.2014)
9. Reuven Feuerstein, Rafi S. Feuerstein, & Lou Falik. *"Beyond Smarter: mediated learning and the brain's capacity for change"*, Teachers College Press, New York, 2010.
10. Sylvia Moody. *"Dyslexia: a Teenager's Guide"*, Ebury Publishing, Vermilion, 2004.
11. Christine Ostler, *"Dyslexia: A Parent's Survival Guide"*, Ammonite Books, Godalming, 2011.
12. Christine Ostler, *"Study Skills: A Pupil's Survival Guide"*, Ammonite Books, Godalming, 2009.
13. Ian Smythe, *"Dyslexia in the Digital Age: Making IT Work"*, Continuum, London, New York, 2010.
14. James J. Bauer, *"Too Much Time on Sycamore Street: A Self-Help Resource for Adolescents and Adults With Learning Disabilities"*, Educational Media Corp, 1999.

"Brīvā laika" lasāmviela, kas var palīdzēt saprast disleksiju

1. Barbara P. Guyer, *"The Pretenders: Gifted People Who Have Difficulty Learning"*, New Lenox: High Tide Press, 1997.
2. James J. Bauer, *"The Runaway Learning Machine: Growing Up Dyslexic"*, Educational Media Corp, 2001.
3. Maryanne Wolf, *"Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain"*, New York: Harper Perennial, 2008.